

O nejlepším státě

[Část] II. Poznámky překladatelovy. Doplňky. Doklady.

In: Bernard Bolzano (author); Martin Jašek (other): O nejlepším státě. (Czech). Plzeň: M. Jašek, 1934. pp. [243a]--254,255--270,271--285.

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/400051>

Terms of use:

Institute of Mathematics of the Academy of Sciences of the Czech Republic provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This paper has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library* <http://project.dml.cz>

II.

POZNÁMKY PŘEKLADATELOVY.

DOPLŇKY.

DOKLADY.

*»... Bylo by mi... milé, kdybyste připojili tu
a tam nějaké poznámky.*

*Takové poznámky k textu, poukazy k jiným
místům a pod., mohou velmi přispěti k lepší srozumitelnosti díla«.*

*Z dopisu Bolzanova F r. P ř í h o n s k é m u ze
dne 19. ledna 1834.*

I.

K TITULNÍMU LISTU, K DEDIKACI A K HESLŮM.

1. Za *titul knihy* volen nikoliv *titul originálu*¹⁾, nýbrž název, 1. Titul díla, jaký uvádějí již *nejstarší zmínky* o díle (*dr. A. Wisshaupt, Skizzen aus dem Leben Dr. Bernard Bolzanos, Lipsko 1850, str. 56, Jos. Hoffmann, Bruchstücke zu einer künftigen Lebensbeschreibung des sel. Dr. B. Bolzano, Vídeň 1850, str. 11*), zejména však obě obšírnější zprávy novější:

Cyril *Horáček*, Bolzanův »Nejlepší stát«, Sborník věd právních a státních VII., str. 396 nn., Praha 1907.

Fr. Stef. *Schindler*, Bolzano als Sozialpolitiker, Deutsche Arbeit VIII., str. 683 nn., Praha 1909.

Obě tyto zprávy řídily se při tom svou předlohou, *nesprávným přepisem originálu*, uloženým v knihovně Národ. musea v Praze (sub VIII E 22), jež pokládá za autentický a jehož titulní list — jak míní — byl psán rukou Bolzanovou.

Že jest to omyl, lze snadno dokázati²⁾.

Přes to však (i přes to, že titul tento *svádí k představám* o díle, jež mu *nejsou na prospěch*) ponechán byl i tomuto vydání z důvodů, jež jsou na snadě: *zobecněl* a jest i *stručnější*.

Správný titul uvádějí:

Řehoř *Zeithammer*, Dr. Bernard Bolzanos Biographie (rukopisné dílo jednoho ze žáků Bolzanových, jež jest — přímo nebo nepřímou — pramenem téměř všech jeho životopisů³⁾). Literatura.

Marie *Červinková*[-Riegrová], Bernard Bolzano. Životopisný nástin. Otisk z Osvěty 1881, Praha 1881.

Otto *Stelzer*, B. Bolzano a Řehoř Zeithammer, Česká Mysl, roč. XII. (Praha 1911), str. 348.

Obě dvě posléze jmenované práce třeba uvést, že *první z nich* jest dosud *nejlepší a nejúplnější český životopis Bolzanův*⁴⁾ a že druhá obsahuje *bibliografii bolzanovskou*, do té doby (t. j. do roku 1911) téměř úplnou, a stále ještě nutnou k první orientaci o literatuře bolzanovské. Že tato od té doby značně vzrostla, netřeba dodávati.

¹⁾ Viz přílohu.

²⁾ *Srv. předmluvu [překladatelovu] a II. oddíl těchto Poznámek a dodatků.*

³⁾ *Uloženo jest v knihovně Národního musea v Praze (sub VIII. E 30).*

⁴⁾ *Z něho pak čerpají všechny ostatní české životopisy a zmínky o Bolzanovi (obšírný článek v Ottově naučném slovníku nevyjímajíc); psán byl ovšem na základě práce Zeithammerovy.*

2. K životopisu Bolzanovu.

2. »K 150. výročí narození spisovatelova«.

Případlo na den 5. října 1933, na kteroužto dobu byl původně chystán tento překlad.

O životě Bolzanově, o jeho činnosti, osudech životních i posmrtných buď uvedeno při té příležitosti:

a) Jméno.

a) *Bernard Bolzano* (plným jménem *Bernardus Placidus Ioannes Nepomucenus*⁵⁾ narodil se v Praze dne 5. října 1781; zemřel tamtéž dne 18. prosince 1848⁶⁾.

b) Původ rodiny.

b) *Otec* jeho, *Bernard Pompeius*, obchodník předměty uměl. průmyslu v Praze, byl *Ital* (naroz. 1737 v *Nesso* u *Bellagia* na jezeře *Comském*⁷⁾). Přišel v mládí, ne-li již v dětství, do Prahy, kde byla tehdy četná kolonie *Italtů* a kde strýc jeho (?) *Giovanni Battista Bolzano*, později s přídomkem »von *Cronenstadt*« či »*Cronenstätten*« byl prokurátorem městským. *Matka Marie Cecilie*, později — i v autobiografii Bolzanově — pouze *Cecilie* zvaná, rozená *Maurerová*, byla z rodiny, jejíž zakladatel *Jan Michael Maurer*, »šmejdif«, přistěhoval se rovněž — jak zdá se — teprve v tom století, ve kterém se narodil Bolzano, z *Rakous* do Prahy⁸⁾.

Smýšlení o národnosti.

Přes tento původ, který již v dětství nebyl Bolzanovi neznámý, cítil se Bolzano aspoň v mládí na tolik synem země, ve které se narodil, že v básni, roku 1796 napsané, nazývá sám

⁵⁾ Podle *matriky křtěnců býv. fary u P. M. na Louži, nyní v archivu fary u sv. Františka v Praze*.

⁶⁾ U *mistra čísel váhy Bolzanovy* je možno snad vzpomenouti, že *Bolzanův otec* zaznamenal (v zápisníčku uloženém v knih. *Národního musea*) přesně hodinu jeho narození; to učinil, pokud se úmrtí týká, ještě přesněji i lékař *Bolzanův dr. Wisshaupt*, takže lze udati délku života *Bolzanova* nejen na hodiny, nýbrž téměř i na minuty.

⁷⁾ Podle »*Vysvědčení poctivého na svět zplození Bernarda Pompejusa Bolzana*« v knihách *měšťanského práva* v archivu *staroměstském*.

⁸⁾ Čerpáno z pramenů archívních, uložených jednak v *městském archivu pražském*, jednak v archivu *fary u sv. Havla v Praze* (nyní v archivu *fary týnské*). Tak na příklad zápis o křtu *matky Bolzanovy* (21. listopadu 1754) uvádí vskutku proti všem pramenům ostatním i proti údají *Bolzanovu* jméno její *Marie Cecilie*, (»*Baptizata est Maria Cecilia Catharina, legitima filia orta e parentibus Domino Francisco Maurer, cive P[ragae] V[eteris] et mercatore, patre, matre Catharina...*«), ač ovšem zápis o sňatku (20. srpna 1776) uvádí již jen jméno *Cecilie* (»*Praenobilis Dom. Bernardus Bolzano, civis et mercator P. V., cum Praemobili Virgine Caecilia, legitima filia Praenob. Dom. Francisci Maurer, civis et mercatoris P. V.*«). — Za ochotu, s jakou před lety přispěli překladateli pp. prof. dr. V. Vojtíšek a dr. Ed. Šebesta při pátrání po rodokmenu *Bolzanově*, buď jim vysloven dík.

sebe — nepřímo ovšem (básnický) — potomkem Libušiným (»Libussae proles«)⁹⁾.

c) Život jeho do konce roku 1804, do doby, kdy byl jmenován profesorem na universitě, líčí toto úřední podání tehdejšího direktora »studii matematických« Fr. J. Gerstnera, zakladatele pražské techniky, tehdy profesora vyšší matematiky (»matheseos sublimioris«) na universitě, zemskému guberniu ze dne 27. listopadu 1804¹⁰⁾:

c) Mládí
a život do
konce
r. 1804.

⁹⁾ Báseň tato (chovaná rovněž v Bolzanově pozůstalosti musejní) jest zajímavým dokladem myšlenkového ovzduší, v němž žil tehdy Bolzano (15letý) a vysvětluje i mnohé, co nás překvapí později v jeho činnosti. Obsah její jest asi toto:

Básník — tehdy vskutku poeta (žák páté třídy gymnasijsní, zvané poesie) — navštěvuje se zálibou opuštěná zákoutí v okolí Prahy. Do takového místa zabloudí kteréhosi dne, usedá pod rozložitým dubem a — usne.

» . . . vos, ah vos me turbare cavete
dicaces frondes et aves et garrula pica,
et tristis Philomela tace; mihi Morpheus adstat«.

Ve snu zjeví se mu postava, vzdušná, zářivá, milý, známý obličej — kněžna Libuše, jak soudí básník. A vskutku!

»Immo puer!« vox deinde venit, »sum ipsa Libussa,
quam cernis, dea sum; sic namque supremus Olympi
Arbiter exiguis dispersat proemia rebus.
Te quoniam cognosco probum, dic, quid tibi poscas«.

Bázlivými slovy (»timidis verbis«) žádá básník kněžnu, aby mu zjevila, možno-li, osudy národa, o jehož budoucnost se leká.

Čtenář se dovtipí, co odpovídá Libuše.

Dojata jsouc přichylností básníkovou k vlasti (»qui recte patriae fortunam ante omnia mavis«), ujišťuje jej, že bdí nad osudy svého lidu. Nevyvrací sice obav, že přijdou ještě mnohá protivenství, že přijde bouře, již zastěná země (tellus concusa reddit sonorem«), tu prý se však vzchopí český lev, setřese katy a Čech sám kliditi bude lilie, vzkvetlé na luzích vlasti.

» . . . ipse leo factis irritatus iniquis
corripiet, quos tu metuis, tenebrisque remittet
vulneribus laceros aeternis; . . .
. . . . ipse Bohemus
lilia succidet campis, bonus utpote messor«.

Tím se loučí s básníkem, nazývajíc jej »nostri carissima proles« (»Tuque vale, iuvenis, nostri carissima proles«).

¹⁰⁾ Uloženo v archivu čsl. ministerstva vnitra sub 1796—1805. Publ. 98/755. — Řediteli archivu p. min. r. dru Lad. Klicmanovi vděčí překladatel za mnohé pokyny a vzácnou ochotu.

»Pan Bernard Bolzano, narozený v Praze¹¹⁾, vstoupil v desátém roce na *gymnasium piaristů* na Novém městě pražském, v patnáctém na filosofii.

Studium:

Vykonal s *nejlepším prospěchem* nejen všechna tato studia, ale věnoval i nad to — se značnou podporou a hmotnými obětmi rodičů — vedlejší své hodiny na *gymnasiu* tomu, aby si osvojil *jazyk italský, francouzský a řecký*, na *filosofii* pak četbě nejlepších děl o vlastní *filosofii, o matematice, fysice, technologii a pedagogice*, k čemuž mu zdejší c. k. knihovna universitní skýtala vítanou příležitost.

zvláštní úspěchy v matematice.

Jeho *zvláštní náklonnost k matematice* vedla jej k tomu, že jí věnoval po skončení studií filosofických *zcela zvláště ještě jeden rok*, poslouchaje [zároveň] I. i II. kurs *vyšší matematiky* a studuje předměty tu přednášené s *takovou pílí a nadáním*, že *všechny ostatní žáky* podepsaného, kolik jich měl tento za sedmáct let svého působení učitelského — a bylo mezi nimi dosti vynikajících mladých lidí, na něž s potěšením nejednou upozornil veleslavný zemský úřad — *velmi nápadně předstihl*.

V dalším roce pokračoval ve studiu *astronomie*; rozhodnuv se však zároveň *pro stav duchovní*, věnoval se teologii. Ježto se pak tato stala hlavním jeho předmětem, věnoval jí tolik pílě, že při třech různých zkouškách konkursních neváhal jej direktorát teologický označiti jak konsistoři arcibiskupské, tak i veleslavnému úřadu zemskému za *nejlepšího*.

Při tomto úspěšném studiu četl však dále a *excerpoval* vynikající díla *matematická: Eulerova, Clairotova, Lagrangeova, Laplaceova* atd. — napsal a předložil podepsanému několik pojednání, v nichž podal pokaždé *nový důkaz neobyčejného nadání k matematice*. Doklad toho podává také přiložené dílko *tištěné: »Betrachtungen über einige Gegenstände der Elementargeometrie«*, Praha 1804, v němž nelze neznamenanati *hluboce myslící hlavy matematické* a schopnosti jeho, aby byl spisy svými *ke cti každé universitě*.

d) Jmenování profesorem na pražské »filosofii«.

d) Bohužel, oč usiloval *Gerstner* tímto podáním, t. j. aby mladistvý Bolzano, tehdy 23letý, stal se nástupcem *Stanislava Vydra* na stoli *matematiky*, se nestalo skutkem.

Zmařil to sám *Vydra*, jenž krátce před svou smrtí podepsal — ač tehdy úplně již slepý — *doporučení* odchovanci svému *Ladislavu Janderovi*, které pak v užší radě císařské pokládáno bylo za výraz posledního přání starce těžkým osudem skličěného, a tak přes lichotivé doporučení jak *zemského gu-*

¹¹⁾ Data narození podání neuvádí, ježto bylo uvedeno v dokladech.

bernia, tak i studijní komise dvorské jmenován byl Jandera profesorem po Vydrovi.¹²⁾

Přes to se stal Bolzano téhož roku jako Jandera — ba vlastně ještě před ním — profesorem na pražské filosofii, nikoli však matematiky, nýbrž — náboženství.

Podrobnosti o tom, jak došlo k tomuto jmenování — s počátku provisornímu, později (od roku 1806) definitivnímu — vymykají se z rámce tohoto náčrtku. Třeba jen poznamenati, že ani Bolzano sám (ve své autobiografii¹³⁾ neznaje skutečného chodu věci, nelíčí jich správně, kterémužto omylu podléhají potom i všechny ostatní jeho životopisy¹⁴⁾.

Omyl ži-
votopisů
Bolzanových
v té příčině.

12) Akta toho se týkající, obsahující mimo jiné také oba písemné elaboráty jak Janderův, tak i Bolzanův, uchována jsou v archivu čsl. ministerstva vnitra (srovn. pozn. 10), takže dvorní archiv vídeňský doplňuje celkový obraz jen potud, že podává podrobnosti o jednání v užší radě císařově. Z nich plyne, že vlastní kvalifikace, t. j. výkony při zkouškách tak řeč. konkursních, zdůrazněné (pokud se týká Bolzana) jak v podání zemského gubernia, tak i ve votu dvorní komise studijní, neměly — jak bylo ostatně skoro pravidlem — nejmenšího vlivu na rozhodnutí císařské a že tu bylo směrodatné jen to, co výše uvedeno. — Pokud se týká Vydry a jeho významu v matematice, netřeba skoro ani dodávati, že se význam jeho u nás po této stránce nekriticky přeceňuje. Platí tu spíše to, co pověděl v té příčině uvedený žák a nástupce jeho na stolicí učitelské Lad. Jandera ve slavnostní řeči, pronesené při odhalení jeho pomníku v universitní knihovně pražské (L. Jandera, Rede zur Gedächtnisfeier des hochwürdigen Herrn Stanislaus Wydra . . . am 20. Juli 1816 vorgetragen, Praha 1816, str. 48): »Er war kein Mann von ausserordentlichen Talenten; er würde es jedoch bei seiner leichten Auffassungsgabe, scharfen Urteilskraft und regen Phantasie, bei seinem leichten Witze und trefflichen Gedächtnisse in jedem Zweige der Wissenschaften, vorzüglich in seinem Berufsfache, der Mathematik, sehr leicht zu einem bedeutend hohen Grade gebracht haben, wenn seine häusliche Einrichtung, seine religiösen Übungen, vornehmlich aber seine häufigen Amtsgeschäfte dazu erforderliche Musse gelassen hätten . . . Man würde daher in seinem . . . Schriften vergeblich neue, originelle Ansichten, tiefe Forschungen, oder bedeutende Erweiterungen der Wissenschaft suchen«. — Naproti tomu uznával Jandera, jak se zdá (a ovšem i právem), superioritu Bolzanovu v matematice a byl i v jiných věcech spíše na jeho straně než proti němu.

13) »Lebensbeschreibung des Dr. B. Bolzano«, anonymně [od Fesla] 1836 v Sulzbachu vydané.

14) Oč jde, jest místo v autobiografii Bolzanově (str. 32), počínající slovy: »Etwa drei Monate hatte ich vorgetragen, als ein Hofdecret ankam, in welchem stand, ich hätte mein . . . Lehramt . . . niederzulegen . . .«, místo, jež přejímá a rozvádí potom Červinková, ličíc — v podstatě ovšem shodně s Bolzanem — věc tak, jako by dekret tento a toto »sesazení« Bolzanovo

Řeči
vzdělavací: Bud' tomu však jak bud', jmenováním tímto octl se Bolzano na dráze široké popularity, dospívaje však také k osudům, jež učinily konec jeho kariéře životní.

Stav se totiž také kazatelem (*»exhortátorem«*) akademické mládeže, vložil do těchto kázání, do těchto *»řeči vzdělavacích«* (jak byly později nazvány) vše, o čem se domníval, že o tom třeba pojednati s dospívající mládeží.

Byla to řada klidných, věcných, nevážlivých rozprav, týkajících se ovšem i věcí náboženských a církevních, »oplýva-

bylo důsledkem jakési již tehdy počínající akce protibolzanovské, vzniklé hned prvými jeho přednáškami. Tak líčí pak věc i jiné životopisy a zmínky o životě Bolzanově, dokonce i ty, které čerpaly přímo z pramenů archivních (J. A. Helfert, Bernard Bolzano, Věst. Kr. Č. Sp. Nauk v Praze, 1909, str. 259 nn.) i nejnovější spis o Bolzanovi: Eduard Winter, Bernard Bolzano und sein Kreis, Lipsko, 1933. Ten vidí v tom dokonce již i zásah dvor. faráře Frinta, podněcený Bolzanovým odmítáním »předepsané« učebnice Frintovy (Winter, str. 61-62), ač již i Bolzano správně vytušil, že tu tohoto vlivu tenkrát ještě nebylo a ani býti nemohlo, ježto učebnice Frintova — jak správně poznamenává ve své Autobiografii str. 35 — vyšla teprve o tři měsíce později.

Bolzanův omyl vznikl tím, že neznal přesného znění zmíněného »dekretu«, že o něm pouze slyšel, ježto — jak sám praví na str. 34 — nebyl ani »úředně vyhlášen«. Proč se tak nestalo, vysvětlují dochovaná akta úřední prostě tím, že v něm byla — zmatečnost. Tedy jinak, než vykládají uvedené zprávy a zmínky o životě Bolzanově. Věci se měly takto:

Bolzano, ač složil nejskvělejší zkoušku konkursní (podrobnosti u Helferta, str. 2), nebyl vůbec guberniem ani navržen pro tuto stolicí, nýbrž navržen byl pro stolicí matematiky po Vydrovi, o jejíž obsazení se tehdy také právě jednalo. (Srv. výše odst. d) a poznámky k němu!) Navržen byl vskutku cisterciák P. Croon (jak uvádí Winter), ježto uchazeči ostatní odpadli již vlastně při zkouškách. Když však byla předložena ve Vídni věc císaři — v únoru 1805! (srv. Helfert, str. 2) — odpadl již také P. Croon, který byl jmenován zatím profesorem dogmatiky. Zbyl tedy jediný Bolzano (ze všech uchazečů, o kterých se mohlo jednat), jenž však nebyl ani navržen, jenž tehdy nebyl ještě ani knězem a jehož mládí (dvacetí tři roků) budilo již v Praze obavy (Helfert, str. 2). Tak vznikl »reskript«:

»Statt des Bolzano sind ... andere Individuen vorzuschlagen, jak stručně cituje Helfert a po něm na př. také Petr, Bernard Bolzano, Praha, 1926 (str. 4) — »reskript«, jenž nadělal tolik zmatků, když přišel konec konců do Prahy. Bolzano totiž tehdy již vskutku »asi tři měsíce přednášel«, jak správně výše uvádí, jmenován byv zatím profesorem, ač ne přímo císařem, nýbrž guberniem, které chápalo tak jiné rozhodnutí císařské, jež kázalo, aby náboženské přednášky — ať již tak či jinak lze věc zaříditi — začaly již v letním semestru. Tak vznikla zmatečnost,

jičích« však¹⁵⁾ i úvahami povahy *etické* a *sociální*, dílem však také i — *politické*. Jejich obsah a význam.

»Nehřimal« sice v těchto kázáních, nepronášel »manifestů« k mládeži¹⁶⁾.

K tomu scházela mu již i možnost fyzická.

Bylť *hlasu slabého*, od dětství *chatrného zdraví*¹⁷⁾.

A tak jen obsah těchto přednášek, životnost toho, co v nich podával, bylo, co mu získávalo posluchače, bylo to »nové a nezvyklé«, ten »*novus et inconsuetus tradendi modus*«, o kterém mluví obžaloba později do Říma podaná¹⁸⁾.

Nelze se tu však šířiti o obsahu těchto přednášek. Třeba jen dodati, že téměř vše, s čím se setkáváme při četbě díla zde přeloženého — aspoň pokud se týká *myšlenek základních* — nacházíme již v těchto »*řečech k akademické mládeži*«¹⁹⁾. První ná-
běhv
k
»Nejlepšímu
státu«.

Tak vznikalo a rostlo toto »*dílo bezbožné*«, tak vznikala a rostla i *pověst* mladého kazatele; rostla tím více, čím známějším se stával prostý, odříkavý, bezúhonný *způsob jeho života*, dobročinnost jeho ke studentstvu, *lidumilství* jeho vůbec:

již bylo třeba odstraniti. To se stalo při tehdejší zdouhavosti úředního jednání teprv skoro po půldruhém roce, kdy jediný a vlastní dekret jmenovací z kanceláře císařovy (Helfert, str. 3) přišel konečně z Vídně do Prahy.

S akcí protibolzanovskou nebo s jeho procesem nemělo to souvislosti. To dokládají akta úřední (v archivech vídeňských i pražských), z nichž bylo toto čerpáno.

¹⁵⁾ jak praví C. Horáček (l. c. str. 403).

¹⁶⁾ »Manifestem« (psaným v době manifestů) nazývá celý spis »O nejlepším státě« (vzniklý z těchto přednášek) Fr. St. Schindler. [Viz o tom v předmluvě překladatelově odst. 1., str. IX.]; o »hřimání« mluví zmínka o Bolzanovi v »Dějínách svob. zednářství v Čechách« [Praha, 1923, str. 32] od dra Fr. Mašlaně, spisovatele životopisu Bolzanova v *České Mysli*, XVI., str. 234 a n.

¹⁷⁾ »... Krev jsem plival... od šestého roku... mívaje horečku a častěji zapálení plic... Po léta nesmím..., když vystoupím na schody a plice ještě pracují, promluvíti několik slov, aby se plivání krve hned nedostavilo.« [Z dopisu Bolzanova, citovaného u Červinkové, str. 41.] — O fyzickém zjevu Bolzanově vůbec viz tamtéž str. 38: »Jsa výšky prostřední, byl vzrůstu slabého, ku předu nachýleného... Vlasy dlouhé a neurovanané splývaly mu po spáncích... Časem podezřelá červeň vystupovala (mu) na líce« — obraz, který jest zcela v souhlase s tím, co praví o zjevu Bolzanově sádrové poprsí, umístěné v zasedací síni Kr. Č. Sp. Nauk v Praze.

¹⁸⁾ Srv. hesla knihy a poznámky k heslům [níže v těchto dodatcích].

¹⁹⁾ Horáček, l. c. str. 423 i níže v II. části dodatků.

... »*undique in Bohemia notus, a discipulis suis ... usque ad astra effertur*«,

praví obžaloba výše zmíněná²⁰).

Propuštění Bolzanovo. Tak došlo také konečně i k tomu, k čemu v té době — zdá se — buď jak buď dojíti musilo.

Na »*štědrý den*« 1819 (24. XII.) podepsán byl známý nám již z části rozkaz císařský²¹), jímž se vyslovuje »*nejostřejší důtká*« Bolzanovi a nařizuje *okamžité jeho odstranění* z úřadu.

Co předcházelo tomu rozhodnutí, co bylo k němu bezprostředním podnětem, o tom bylo častěji (po většině *správně*) jednáno. Věc došla ovšem širokého ohlasu a přispěla jen k rozšíření jména Bolzanova — k *upevnění jeho památek*²²).

e) Další život Bolzanův.

e) »Procesem« tím a jeho dozvuky skončila se nejnámější »*dramatická epizoda*« Bolzanova života²³). Žil pak v ústraní u přátel, oddán *jsa pracím vědeckým*²⁴).

²⁰) »... všude v Čechách jsa znám, od svých žáků... až do nebe jest vynášen«.

²¹) Srv. 3. »heslo« knihy (»... buď bez odkladu odstraněn«... atd.).

²²) Srv. známá místa v koresp. Čelakovského s Kamarýtem, týkající se propuštění Bolzanova (Čelakovského sebrané listy str. 22—24, u Červinkové str. 55). — O »procesu« Bolzanově píše (kromě Červinkové a těch, kdo z ní čerpali) zvláště Helfert (srv. zde výše pozn. 14), jenž otiskuje některé listiny z tohoto »procesu« a zvláště také *dekret* o propouštění cí. Ličení toto doplňuje V. Bibl (profesor vídeňské university) v díle »*Der Zufall Österreichs*«, I., »*Kaiser Franz und sein Erbe*«, Vídeň, 1922, v němž věnuje obsáhlou partii »procesu« Bolzanovu a Feslovu. (Srv. Pekařovu recenzi této knihy v Čes. časop. hist., XXVIII., str. 227 a n., jakož i zde výše pozn. 14). — Také překladatel tohoto díla pokusil se o vylíčení Bolzanova »procesu« jednak v přednášce konané na paměť stého výročí suspendace Bolzanovy (v Kr. Č. Sp. N., 19. I. 1920: »*Počátek a konec procesu Bolzanova*« — referát o ní v »Čsl. republice« roč. CCXXI., č. 21), jednak v řadě náčrtků, jež počaly vycházeti v Krejčího »*Budoucnu*«, roč. II., str. 363; v obou použil již pramenů, které byly teprv později známy Bibliovi.

²³) Horáček, I. c. str. 403.

²⁴) Srv. níže odst. f. — Od suspendace až do 1843 (do smrti pí. A. Hoffmannové, ctitelky Bolzanovy, pro niž byla psána jeho autobiografie a již byl věnován také první přepis »*Nejllepšího státu*« — srv. níže v II. díle těchto pozn.) žil Bolzano povětšinou v Těchobuzi na Pacovsku v Čechách, na statku manželů Hoffmannových, kdež byl také dopsán spis o »*Nejlším státě*« (viz příl. II.), později u bratra Jana v Praze, trávil- vaje však každoročně nějakou dobu na venkově u svých přátel a ctitelů (Červinková, str. 37).

Nikoli však tak nevšímavě k »věcem veřejného života«, jak líčí třeba Kowalewski ve svém »Úvodě«²⁵⁾.

Korespondence jeho s přáteli a bývalými žáky, činnost jeho literární i *pozůstalost písemná* (k níž patří také dílo, které překládáme), podávají dosti dokladů, že si nejen všímal závažnějších událostí soudobého života, ale že i v této době vycházelo z něho hojně podnětů nikoli sice »k hlučným demonstracím politickým«, (tehda nemožným²⁶⁾, ale jak k drobnějším akcím humánním a sociálním, tak i k soustavnější práci ve směru obecného pokroku a v duchu zásad vyložených jednak v jeho »řečech vzdělávacích«, jednak v díle, které překládáme.

Zemřel, nedočkav se pozdější své slávy vědecké, avšak vysoce jsa vážen právě pro tyto své zásluhy, jak svědčí slova (Havličkových »Novin«), kterých bylo použito v dedikaci²⁷⁾.

25) Arnold Kowalewski (prof. univ. v Královci) — úvod [»Einführende Betrachtungen«] k německému vydání »Nejlepšího státu«, srv. níže pozn. 27

26) Násled. poznámka!

27) »Památce muže...« atd. Slova tato — at' již Havličkova, at' kohokoliv z jeho spolupracovníků — vystihují nejlépe, čím byly Bolzanovy »řeči vzdělávací« národu.

Byly jeho prvním seminářem politickým.

Obsahem svým vyvracejí ovšem to, co o Bolzanovi uvádí a čím začíná »úvod« k německému vydání »Nejlepšího státu«. Jest prý překvapením tomu, »kdo zná Bolzana jen podle dojmu, jaký zanechal svou osobností a svou literární činností!«, že tu »vystupuje jako politický reformátor«, že měl k tomu — »sklon a schopnosti«.

Že to mohlo býti překvapením jenom tím, kdo znali Bolzana jen zcela jednostranně, jenom z dojmu, jaký působila jeho práce vědecká, netřeba se šířiti. Snad to ostatně jen takto mluvil spisovatel úvodu.

Hůř však jest, jak chápe rozmanité události z Bolzanova života, o nichž se potom zmiňuje, a jak je — vykládá.

Tak mu plyne na př. již z okolnosti, že spisovatel »Nejlepšího státu« nerad čítal noviny [Wisshaupt, Skizzen aus dem Leben Bernard Bolzanos, Praha 1850 str. 7: »Obschon der Selige nicht leicht Zeitungen las« atd.], že si je dával pouze předčítati [Tamtéž a v Lebensbeschr. str. 43 — na místě, o kterém bude řeč později ve II. díle těchto poznámek a dodatků], že prý mu »zůstávala zastřenými tato pohodlná okna pro denní svět politický« [Sic!« ... so dass ihm also diese bequemen Fenster des politischen Tageslichts verhängt blieben«. — Rakouské noviny před r. 1848! »Okna pro denní svět politický! Viz n. př. J. Volf, Noviny v Čechách do r. 1848, Praha 1930 str. 144, 146 a zvláště pozn. 101! Srv. i Wisshaupt na citovaném místě!].

Tak mu plyne dále z toho, že v době prvních pokusů o zakládání

Činnost
vědecká.

f) Zbývá připojití několik slov o Bolzanově práci vědecké — o jejím významu a osudech.

Jsou to zejména dva obory, v nichž jest jméno Bolzanovo — dnes již — světové: matematika a logika.

V obou uznává se za průkopníka nejnovějších směrů myšlení, za myslitele, který předstihl svou dobu o dlouhou řadu let²⁸⁾.

»burscheschaft« u nás [koncem 20tých let min. století] byl spisovatel »Nejlepšího státu nepřitelem těchto tajných schůzek studentských, zejména když zjistil, že se studující při tom zpíjejí [Lebensbeschr. str. 44] a když mu bylo kromě toho známo, že i policie nelidskými tresty stíhá každý pokus sebe nevinnější schůzky studentské [Tamtéž str. 44 a v »Efemeridách« pražské university!], »nepopíratelný odpor »Bolzanův — »k jakýmkoli snahám koaličním! [Sic!«... eine unverkennbare Scheu vor jeglicher Art von Koalitionsbestrebungen«].

Tak mu plyne mimo jiné konečně i z toho, že spisovatel »Nejlepšího státu« v posledním roce svého života váhal vstoupiti do Národního výboru, ač byl do něho zvolen [»Das Angebot eines Sitzes im sogen. Nationalkomitee lehnte er ab«, praví o tom »Úvod« vznešeně], že prý se »nedal [nikdy?] pohnouti, aby přijal jakýkoliv úkol representativní, čímž se vlastně sám odsoudil k politické nečinnosti« [Sic! — »Damit verurteilte er sich selbst zur politischen Inaktivität«].

Že tomu tak nebylo, bude uvedeno na příslušných místech v III. díle těchto Poznámek a dodatků [Poznámky ke kap. IV.: Bolzanův názor na revoluci vůbec i na revoluci v r. 1848, ke kap. XVI.: O tisku atd.]. Že však ani z těchto »momentů« ani z toho, že mu byly vskutku jakékoli »hlučné demonstrace politické« »zuwider«, nijak neplyne, že by měl »málo zájmů o věci veřejného života« (»Viele Momente scheinen deutlich dafür zu sprechen, dass Bolzano wenig Interesse an den Dingen des öffentlichen Lebens nahm«, praví úvod neurčitě), jest snad již z toho patrné.

²⁸⁾ Srv. n. př. již Hermann Hankel [v Ersch-Gruberově Encyclopedii, I. sekce sv. 40, heslo »Grenze«], O. Stolz [B. Bolzanos Bedeutung in der Gesch. der Infinitesimalrechnung, Math. Ann. XVIII.], G. Cantor [ibid. XXI. str. 560], Schönfliess [Entwicklung der Mengenlehre u. ihrer Anwend., Berlin-Lipsko 1913, str. 3], zejména však Alfred Pringsheim — v dopise zaslaném pisateli těchto poznámek. [Srv. M. Jašek, Aus dem handschr. Nachlass Bernard Bolzanos. Das erste historisch nachweisbare Beispiel einer stetigen nirgends differentiebaren Funktion, ve Věst. Kr. Č. Spol. Nauk v Praze, 1920 21 str 2). Téhož smyslu jsou ovšem i výroky našich českých matematiků [Ed. Weyr, K. Petr, K. Rychlík, V. Jarník] a stejnou řadu jmen by bylo lze uvést, i pokud se týká Bolzanovy logiky. Sem patří také poněkud i to, co praví T. G. Masaryk o Bolzanovi v »Konk. logice« [T. G. Masaryk, Versuch einer concreten Logik, Vídeň 1887, str. 214]. — Srv. i závěrečnou poznámku (34).

Zejména však v *prvém* z těchto oborů *překvapily* jeho výkony, když se staly některé z nich známými.

V matematice.

Třeba totiž ihned dodat, že se *jenom málo pracím* Bolzanovým z toho oboru dostalo *tisku* ještě *za života Bolzanova*; většina jest *dosud ještě v rukopisech*.

Tak se Bolzano své slávy vskutku nedočkal.

Teprve *víc než 20 let po jeho smrti* počali si matematikové všimati jeho prací v tomto oboru, zatím ovšem jen spisů *tištěných*, t. j. — až na jednu výjimku²⁹⁾ — jenom prací z mladších jeho let, *z prvních dvou období* jeho činnosti na tomto poli. Stačily však (tyto práce), aby jeho jméno *velmi rychle* *proniklo*. Dnes jsou *několikrát znova vydány* a řazeny ke spisům *klasickým*³⁰⁾.

Tento zájem *znova oživil*, když byly vydány před několika roky (pisatelem těchto poznámek) *první ukázky rukopisných prací Bolzanových*, uložených ve *vídeňské dvorní knihovně*³¹⁾.

Obsahují výkony, jež *zvláště překvapily* a jež svědčí, že se *Gerstner* nemýlil, když *prohlašoval Bolzana*³²⁾ za ducha *zcela výjimečných* schopností, za *budoucího velíkána* v tomto oboru.

Tento úspěch způsobil, že byla založena také u nás »*bolzanovská komise*«, jejímž úkolem jest sebrati a oceniti, ovšem také vydati tuto *dosud neznámou část životního díla Bolzanova*³³⁾.

Stejný osud měly také Bolzanovy práce *logické*.

V logice.

Hlavní jeho dílo v tomto oboru čtyřsvazkové »*Vědosloví*« bylo sice tiskem vydáno za jeho života, avšak cena jeho počala se rovněž uznávati teprv *v nejnovější době*, když již *pronikalo* jméno Bolzanovo *v prvém* z obou těchto výše jmenovaných oborů.

O ostatních pracích Bolzanových nelze se tu šířiti. Pokud pak se týká díla, které překládáme, Bolzanova »*Nejlepšího státu*«, jeho vzniku, doby *sepsání*, jeho obsahu a *významu* i jeho *dosavadních osudů*, najde čtenář dosti poznámek a zpráv jak výše v *předmluvě*, tak také v dalších částech těchto *dotatků a poznámek*³⁴⁾.

29) »*Paradoxien des Unendlichen*«, které byly psány později, v posledních letech Bolzanova života. [Jašek, l. c. str. 30].

30) »*Paradoxien des Unendlichen*« byly přeloženy i do ruštiny.

31) *Nyní [po převratu]* »*Národní knihovna*«.

32) *Výše str. 246.*

33) *Niže v 3. odst. těchto poznámek a dotatků.*

34) *Také o »Wissenschaftslehre« Bolzanově děje se několikrát zmínka*

3. Bolzanovská komise.

3. Ke slovíům: »... komise pro ocenění a vydání životního díla Bernarda Bolzana«.

O vzniku této komise, založené dne 23. března 1923 při Král. České Spol. Nauk v Praze, píše prof. dr. Karel Petr v předmluvě k I. sv. jejich »bolzanovských« edicí, Bolzanovy »Functionenlehre« [Spisy Bernarda Bolzana. Vydává Královská česká společnost nauk. Sv. I. Functionenlehre, Praha 1930, Vorrede str. XV.³⁵]. Podnět k založení dalo memorandum pisatele těchto poznámek, předložené v lednu toho roku společnosti nauk³⁶).

Členové.

Členové komise jsou (anebo byli): prof. dr. B. Bydžovský, nyníjší její předseda, prof. dr. G. Friedrich, prof. dr. J. Janko, prof. dr. Fr. Krejčí, † prof. dr. V. Novotný, prof. dr. K. Petr (první její předseda), prof. dr. K. Rychlík, † prof. dr. J. Sobotka, odb. přednosta dr. Mil. Valouch, prof. dr. Q. Vetter, prof. dr. J. Vojtěch a † prof. dr. K. Vorovka; tajemníkem jejím jest pisatel těchto poznámek (M. Jašek).

Dosavadní edice.

Komise dosud vydala tyto rukopisné práce Bolzanovy: a) z rukopisů vídeňských (viz výše str. 253 a pozn. 31) Bolza-

v poznámkách k textu i v těchto dodatečných poznámkách. Dílo toto bylo rovněž před nedávnem znova vydáno, nikoli však u nás, nýbrž v cizině [v Lipsku u Meinera; poslední svazek vyšel 1831]. Pokud se literatury o něm týká, najde o tom čtenář víc než kdekoliv jinde v knize Gotthardtové: Jos. Gotthardt, *Das Wahrheitsproblem in den philosoph. Lebenswerk Bernard Bolzano, Trier a. Mosel 1918*. Spisovatel podává v ní v I. kap. obraz, jak bylo toto dílo Bolzanovo chápáno v rozmanitých školách od dob bezprostředních žáků Bolzanových (Fesl, Zimmermann) až po dobu nejnovější (Melchior Palagyí proti Husserlovi, H. Bergmann, Gerh. Gotthardt škola Martyho a Meinongova). Českých věcí ovšem nezná (Durdík, Sedláček), ani »Konkretní logiky« (německého vydání), a obraz, jaký načrtává, trpí tím, že není dosti přehledný. Také údaje o Bolzanově rukopisném odkaze jsou dnes již zastaralé. Přesto jest to příspěvek, kterého si třeba všimnouti, jde-li o ocenění Bolzanovy logiky. — O jiných pracích Bolzanových, jak řečeno, nelze se tu šířiti.

³⁵) Za krásná slova uznání, jehož se tu i v jiných spisech Petrových [Počet diferenciální, Praha 1923, str. 161, Bernard Bolzano a jeho význam v mathematice. Vstupní řeč rektorská. Praha 1926, str. 17] dostalo pisateli těchto poznámek za jeho činnost »bolzanovskou«, za nezištnou a ušlechtilou práci, kterou věnoval prof. dr. Karel Petr se zvěcnějším profesorem Janem Sobotkou založení bolzanovské komise, za zásluhy, jakých si v tomtéž směru získali zvěcnějí prof. Václav Novotný a Karel Vorovka, z žijících pak zvláště prof. dr. J. Janko, prof. dr. B. Bydžovský a prof. dr. K. Rychlík, buď jim vysloven nejsrdečnější dík.

³⁶) Bylo otištěno v »České Mysli«, XXVI. [1930] ve článku: M. Jašek, O Bolzana.

novu »*Functionenlehre*« a rukopisný zlomek, nazvaný [vydavatelem K. Rychlíkem]: »*Číselná teorie*³⁹⁾; b) z rukopisů pražských [v Národním museu] dílo »*O nejlepším státě*«, t. j. dílo, které výše překládáme⁴⁰⁾.

Činnost komise umožnily dary presidenta republiky T. G. Masaryka a příspěvky, kterých poskytlo *ministerstvo školství a národní osvěty*.

Komise měla předchůdkyni v komisi vídeňské, která byla založena profesorem Aloisem Höflerem a zanikla po jeho smrti⁴¹⁾.

4. K dedikaci [»*Památce muže*« ... atd.] na str. III.

Stručná zpráva o pohřbu Bolzanově v »*Národních Novin*«

4. K dedikaci.

³⁹⁾ *Spisy Bernarda Bolzana. Vydává Král, česká společnost nauk. Svazek 1. Functionenlehre. Vydal a poznámkami opatřil Dr. Karel Rychlík, profesor vysokého učení technického v Praze, Praha, 1930; sv. 2. Číselná teorie. Vydal a poznámkami opatřil Dr. K. Rychlík, profesor vysokého učení technického v Praze, Praha, 1931. [O prvé z těchto edicí viz zejména: V. Jarník, Bolzanova Functionenlehre, Časop. pro přest. mat. a fys., XL., Praha 1931, str. 241 nn.; pěknou stať o Bolzanovi, o smyslu těchto bolzanovských edicí napsal (do Lid. Novin ke dni 150. výročí narození Bolzanových) dr. K. Čupr, profesor brněnské techniky].*

⁴⁰⁾ Podrobnější zmínku o tomto vydání viz v III. části těchto dodatků a poznámek. [Odd. III. Poznámky k překladu].

⁴¹⁾ Srv. »*Rückblick auf die ersten 25 Vereinsjahre der Philosophischen Gesellschaft an der Universität zu Wien*«, Vídeň, 1913, str. 14, kde se líčí vznik a založení této komise. Vydala [s příspěvky Společnosti k podporování německé vědy, umění a literatury v Čechách a Společnosti Kantovy], novotisk I. svazku Bolzanovy »*Wissenschaftslehre*«, Lipsko, 1914, a »*Paradoxen des Unendlichen*« [s poznámkami prof. H. Hahna], Lipsko, 1920. Hlavní její zásluhou však jest objevení rukopisů Bolzanových, které byly kdysi svěřeny R. Zimmermannovi, profesorovi vídeňské university. Viz o tom — o jejich ztracení a nalezení — zajímavou zprávu u Kreibiga: J. Kl. Kreibig, *Bernard Bolzano, Separatabdr. aus d. Arch. f. Gesch. d. Phil.*, XXVII., Berlin, 1914, str. 4. Nálezem tímto byly umožněny také práce české bolzanovské komise, resp. práce, které vykonal 1923-24 [za podpory ministerstva šk. a n. o.] pisatel těchto poznámek. Šlo o podrobnější prozkoumání nálezu, urovnání těchto tehdy velmi pestrě promíchanych několika tisíc listů, o přesný soupis obsahu, o fotografování hlavních jeho částí atd. Za ochotu, jakou při tom projevilo ředitelství dvorní knihovny a zvláště správce rukopisných sbírek prof. dr. O. Smital, budiž vysloven nejsrdečnější dík. Zvláštními díky jest však překladatel zavázán tehdejšímu vyslanci RČS ve Vídni, p. zpln. ministru prof. dru Kamilu Kroftovi za jeho vzácný zájem o tyto bolzanovské práce, za mnohou důležitou radu při nich a za všestrannou podporu.

nách«, z níž vyňata jsou slova dedikace, zní doslova [»Národní Noviny«, roč. 1848, č. 218 ze dne 22. prosince t. r., str. 4.]:

»Včera odpoledne byl pohřeb prof. Bolzano. Četný průvod ze všech stavů, zvláště profesorského, svědčil, že zásluhy tohoto muže, jednoho z nehlubších badatelů svého věku, byly uznávány. Bohužel že síly, které dnes do hrobu odnesli, nebyly mladší, aby k šťastnější době mohly pomáhati. Pomníkem jeho nejkrásnějším a nejtrvalejším jest, že svobodné pohybování ducha v naší vlasti jest namnoze plod semene, které on rozséval⁴²⁾.

5. Hesla knihy
a) »Muž tento...«

5. K heslům knihy [na str. V.]

a) První z nich [»Muž tento« atd.] jest výňatek z obžaloby na Fesla a Bolzana v r. 1819 do Říma podané⁴³⁾. Místo, které zvoleno bylo za heslo, zní doslova:

»Hic vir, coryphaeus pseudoprophearum nostri aevi-discipulos et sectatores innumeros habet, qui per totam regionem dispersi principiis, quibus imbuti fuerant, in vulgus spargere non intermittunt.«

b) »A není nás tajno.«

b) Druhé heslo [»A není nás tajno«...] jest výňatek z odpovědi na tuto obžalobu — z breve papeže Pia VII. biskupu Jos. Fr. Hurdálkovi v Litoměřicích ze dne 18. prosince 1819 — z místa, které zní doslovně:

»Nec vero nos latet Fesselium Bernardi Bolzano, professoris in universitate Pragensi, amicum et asseclam esse — eius inquam, quem impii operis auctorem et pessimarium doctrinarum, unde tota Bohemia infecta est, disseminatorem agnoscimus. Quodsi ille iussu Serenissimi Imperatoris Austriae cathedra, quam in universitate illa obtinebat, iure

⁴²⁾ Kým byla psána tato slova, zda přímo Havlíčkem, jak míní Winter l. c. str. 247, není známo. Souhlasí však plně s tím, co čteme v příručkách našich liter. dějin o poměru Havlíčkově k Bolzanovi. Zde možno dodat, že Havlíček měl v úmyslu přeložiti Bolzanovo »O poměru obou národností v Čechách« [Über das Verhältnis der beiden Volksstämme in Böhmen], jak nasvědčuje koncept dopisu psaného Feslem Havlíčkovi. [V Národním museu, v rukop. odkaze Feslově]. Jsou to právě ony řeči, jimiž se tak zapsal Bolzano do srdcí našich buditelů [Červinková, str. 53]. Je má, zdá se, na mysl také Pfitzner [J. Pfitzner, Das Erwachen der Sudetendeutschen atd., Kassel, 1923], když obviňuje Bolzana, že svým působením u nás přispěl k probuzení naší státoprávní myšlenky.

⁴³⁾ Autobiografie Bolzanova, a ovšem i český překlad její [V. Stoklas, Dr. B. Bolzano — Autobiografie, Praha, 1903], kde v dodatcích Feslových jest obšírný výňatek z této obžaloby [denunciace]. Kdo byl jejím pisatelem, a jak byla dodána do Říma, snaží se objasniti E. Winter ve spise výše citovaném [Bernard Bolzano u. sein Kreis, str. 103].

ac merito privatus fuit, quanto magis Tui muneris erit Fesselium ab omni officio, quod in dioecesi Tua adhuc nobis improbantibus gerit, nulla mora interposita removere⁴⁴).

c) Třetí heslo [»... *buď bez odkladu odstraněn*...«] jest c) »Buď bez odkladu odstraněn...«
vyňato z rozkazu cis. Františka I. ze dne 24. prosince 1819 — odstraněn...«
z místa, které zní doslova:

»*Bolzano* ist von der Kanzel der Religionslehre sogleich zu entfernen...

Dem Bolzano ist über jene Stellen in seinen gedruckten Reden und geschriebenen Heften, in welchen er die Pflichten des Priesters, des Religions- und Jugendslehrers und guten Staatsbürgers gröblich verletzte, ... ein eingreifender Verweis zu erteilen, mit der Beifügung, dass Ich die *strengere Ahndung*, die er wohl verdient hätte, nur aus besonderer Gnade ihm erlasse⁴⁵).

⁴⁴) *Autobiografie str. 117 a n. Úplný opis tohoto připsu: v rukop. pozůstalosti Bolzanově v Národním museu.*

⁴⁵) *Úplné znění tohoto dekretu: u Helferta str. 24. [Srv. výše pozn. 14]. Tamtéž v obhajobě censora Jos. Dittricha i místa z Bolzanových »řečí vzdělavacích«, o kterých se děje výše zmínka a která byla hlavní »kámen úrazu«. [Srv. Petr, Bernard Bolzano, str. 7.]*

II.

K PŘEDMLUVĚ PŘEKLADATELOVĚ.

(Str. VII.—XLI.)

1. Ráz předmluvy i těchto poznámek. 1. Překladatel lituje, že obsah (jeho) předmluvy i těchto poznámek jest povětšinou *polemický*.
Jde však o chyby, jež bylo třeba *vytknouti a opravit*.
To jistě uzná čtenář, který přečte předmluvu i tyto poznámky. Námitky jsou *věcné*, nikde *osobní*.
Chyby-li ostatně někde překladatel, zašel-li snad v něčem příliš daleko, bude jenom vítáno, odrazí-li »napadení« tyto »útoky«: *contrario res magis elucescit*¹).

*

K jednotlivým bodům předmluvy třeba těchto poznámek a dodatků.

2. K úvodní části předmluvy. Str. VII.—IX. 2. K úvodní části předmluvy (str. VII.—IX.).
VII. 15. ¹a) [»... Vždyť ani jméno Bolzanovo není v něm uvedeno bez vady«].
Vskutku! Křestní jméno Bolzanovo, jakým se *jedine* podepisoval a jímž jsou označeny zvláště *všechny* jeho spisy tištěné, jest *Bernard*, nikoliv *Bernhard*, jak jest na titulním listě rukopisu, podle něhož psal svou zprávu *Horáček* a po něm *Schindler*²).
Již to je mohlo vésti k opatrnosti — tím spíše *závady*, jaké má tento rukopis po stránce *stylistické, syntaktické, logické*, závady, jež prostě *vylučují* domnění, jakému podléhají *oba* tito referenti: že totiž rukopis jest sice *cizí rukou psán*³),

¹) *Zdá-li se recesentovi prvních archů této knihy [v Lidových Novinách, 8. V. 1934], že předmluva jest »plná negace a rozhorlení«, zapo-
míná na dvě věci; — za prvé — kolik bylo chybných »kladů« v dosavad-
ních zprávách, tolik bylo třeba k jejich vyvrácení »negací«, a za druhé:
že v těchto negacích jest pověděno tolik kladného o díle Bolzanově, kolik
dosud nikde jinde pověděno nebylo. Pokud se týká »rozhorlení«, viz další
části těchto poznámek. — Jinak ovšem třeba vysloviti díky [pisateli re-
cense] za tuto jeho upozorňující zmínku o knize!*

¹a) Číslice *t u č n ě* tištěná označuje stránku předmluvy, druhá *ř á d e k*
na přísl. stránce (shora počítaný), k němuž se poznámka vztahuje. Na
některé z těchto poznámek jest upozorňováno ostatně již v textu před-
mluvy poznámkami pod čarou.

²) *Srv. I. oddíl těchto poznámek str. 243.*

³) »pisařem Bolzanovým, který proň v té době konal všechny důležité
práce pisařské«, jak míní *Schindler* (str. 686).

že však jest přesto *autentický*, jak prý dosvědčuje *titulní list* předlohy, jenž prý jest psán *»vlastním písmem Bolzanovým«*. (Horáček l. c., str. 406, pozn. 34).

Že tomu není tak, mohlo býti vskutku již tehdy velmi snadno zjištěno, ježto v *Národním museu*, jež chová tento rukopis, jest na sta rukopisů Bolzanových, s nimiž mohlo býti písmo srovnáno. Předloha Horáčkova a Schindlerova.

O *naši předloze*, o tom, proč *musila* být hledána a jak byla konečně i nalezena, dočte se čtenář v dalších poznámkách⁴).

VII. 19 [»... klasik přesného vedení důkazů]. Tak nazývá Bolzana *H. Bergmann*. (Das philosophische Werk Bernard Bolzanos, Halle a. S. 1909, str. 2), míně tím ovšem přesnost Bolzanových důkazů *matematických*. Názvu toho dostalo se Bolzanovi již od *Stolze* — v článku výše zmíněném (str. 252, pozn. 28).

VII. 24 [»... jehož život *vnitřní i zevní*, jak praví jedna z řečených zpráv...«]: Horáčkova, jež srovnává život Bolzanův *»nejen vnitřní, ale i zevní«* se životem a osudy *Husových*.⁵)

3. K 1. odst. předmluvy (str. IX—XII).

3. K 1. odst.
Str.
IX.—XII.

XI., I. — [»Že není ani slova pravdy v tomto nařčení, že jest to pouhá, velmi ledabyle zbudovaná domněnka, jest zřejmo ze *třetí a čtvrté* naší přílohy«].

Přílohy tyto obsahují, jak již víme z předmluvy, snímky úryvků dvou dopisů Bolzanových Františku *Příhonskému*, někdejšímu žákovi Bolzanovu na universitě a později jeho *nejdůvěrnějšímu příteli*⁶).

⁴) V III. jejích částí [»Poznámky k překladu«].

⁵) L. c. 426 [»Poslední slova Horáčkova posudku«].

⁶) *František Příhonský (1788—1859)*, kanovník v *Budyšíně* (v Sasku — v srbské Lužici) — v době, o kterou zde běží, praeses *»vendického«* semináře v Praze. Srv. o něm na př.: *Ed. Winter, Bernard Bolzano und sein Kreis, Lipsko 1933* (heslo *»Příhonský«*). — Vydal kromě jiného *»Paradoxie Bolzanovy (»Paradoxien des Unendlichen, Lipsko 1881) z jeho rukop. pozůstalosti, čímž nejvíce přispěl k uchování památky Bolzanovy. (Srovnej. v 1. oddílu těchto dodatků — životopis Bolzanův!) Dopisy B-ovy, jemu zasláné, jež pietně uchoval, jsou jedním z nejdůležitějších pramenů ke studiu života B-ova a jeho činnosti od r. 1824 až do jeho smrti (srv. Winter — spis výše citovaný); byly objeveny, když byla přejímána knihovna B-ova z *»vendického«* semináře do univ. knihovny v Praze, kdež jsou nyní také uloženy. — Za ochotu, kterou projevila při užívání těchto dokumentů sl. dr. *Fl. Kleischnitzová, docentka Karlovy university, pisateli těchto poznámek, buď ji vysloven dík!**

Otiskujeme zde tyto úryvky i s jejich překladem, v němž *prokládáme místa*, jichž si třeba zvláště povšimnouti.

III. příloha⁷⁾:

Theuerster Freund!

Dopis
Bolzanův
ze dne
4. května
1831.

— — — — —
Gleich den dritten Tag nach unserer Ankunft schickte ich ein Päckchen an Schn[eider], darin sich unter Anderem die ersten 14 Blätter des Büchleins v. b[estem] St[aate], wie ich sie eben erst in diesen Tagen überarbeitet hatte, befanden, damit er sie Ihnen zu den bewussten gütigen Zwecke einhändigen möchte. Ich hoffe, er hat es gethan, und ich schicke nun 33 folgende, mit deren Abschrift schon mehr als zwey Drittheil des ganzen Aufsatzes gefertigt seyn wird. Sie irren nicht, wenn Sie vermuthen, dass ich jetzt grösstentheils nur mit dieser Arbeit beschäftigt gewesen sey. Wie ich ein langsamer Arbeiter bin und bey den schönen Tagen, die wir fast fortwährend gehabt, auch viele Stunden im Freyen zugebracht habe, vermochte ich wirklich nicht mehr zu Stande zu bringen. Möchte es nur sienem Zwecke entsprechen; dann könnte ich mir getrost zurufen, auch Rom sey nicht in Einem Tage erbaut worden! —

Ihr

T[iechobus] d. 4. May 1831.

treuer Freund
B[ernard] B[olzano].

*Překlad*⁸⁾:

Překlad.

Nejdražší příteli!

.... Hned třetího dne po našem příjezdu poslal jsem Sch[neider]ovi balíček, v němž bylo kromě jiného i 14 prvních listů knížky o nejlepšíh státech, jak jsem je v těchto dnech *znova přepracoval*, aby Vám je dodal za známým Vám dobrotvým účelem. Doufám, že tak učinil, i posílám Vám nyní

⁷⁾ Jest zachován jak rozměr řádků, tak i pravopis originálu, až na transkripci ostrého »B« (zde »ss«).

⁸⁾ František Schneider, o němž se mluví v tomto dopise, byl profesorem náboženství na polytech. ústavě v Praze (*1797 †1858) a vedle Příhonského, Fesla, Zeithammera, Slivky ze Slivic a Zimmermanna jedním z nejdůvěrnějších přátel B-ových z kruhu jeho někdejších žáků na universitě. Jak získal pro Bolzana Havlíčka, viz n. př. Liter. č. XIX. stol., III., 1. Praha 1905, str. 548. Srv. také Winter, l. c. str. 121 a n.

další 33 listy, jejichžto přepisem budou hotovy *víc nežli dvě třetiny* celého pojednání.

Nemýlíte se, soudíte-li, že jsem nyní povětšinou zaměstnán jen touto prací. Jsa vůbec zdlouhavý pracovník, nebyl jsem s to — a zvláště nyní za krásných dnů, jaké jsme skoro stále měli (kdy jsem ztrávil také dosti času v přírodě) — vykonati více. Jen kdyby to také vyhovělo účelu! Pak bych si snad mohl spokojeně říci, že ani Řím nebyl za jeden den zbudován.

V T[ěchobuzi] dne 4. května 1831.

Váš
věrný přítel
B[ernard] B[olzano].

IV. příloha.

Wertheater Freund!

Da Sie die ersten 14 Bl[ätter] v[om] b[esten] S[aa]te
erst am

Dopis
Bolzanův
ze dne
18. května
1831.

10. d. erhielten, so ist es nicht wenig, sondern viel, dass Sie am 12. schon schreiben konnten, dass ein Paar Bögen bereits copirt wären. Für diesen Fleiss also und für das gütige Versprechen, dass es nach dem Johannisfeste noch flinker von der Hand gehen sollte, meinen herzlichsten Dank! Hoffentlich hat Ihnen Schn[eider] seitdem auch schon die 33 folgenden Blätter geschickt, denn sie waren ja den für F[es]l⁹⁾ bestimmten Papieren beygelegt. Mit den 35 Bl[ättern], die diesem Briefe beyliegen, haben Sie nun das Ganze beysammen...

T[iechobus] d. 18. May 1831.

B[ernard] B[olzano].

Překlad:

... Ježto jste prvých 14 listů Nejl[epšího] st[átu] dostal teprve dne 10. května, není to málo, ale mnoho, píšete-li 12. května, že jste již několik listů přepsal. Za tu píli a za slib, že po sv. Janu přijde Vám to ještě rychleji od ruky, nejvřelejší dík!

Překlad.

⁹⁾ Jan Michael Fesl, někdejší žák Bolzanův, později profesor bohoslov. ústavu v Litoměřicích (v době, kdy jsou psány tyto dopisy B-ovy, ovšem již sesazený s úřadu) — další člen kruhu nejdůvěrnějších přátel Bolzanových, v jehož pozůstalosti byla nalezena i předloha našeho překladu B-ova »Nejlepšího státu«. (Viz níže str. 266 a 267 pozn. 29, jakož i III. díl těchto poznámek a dodatků).

Doufám, že Vám *Schn[eider]* poslal zatím také další 33 listy, neboť byly přiloženy k papírům určeným pro F[esla]. S 35 listy přiloženými k tomuto dopisu máte již vše pohromadě...

V T[ěchobuzi] dne 18. května 1831.

B[ernard] B[olzano].

*

Konstrukce Schindlerova. Tot' naše doklady! Vylučují ovšem každou pochybnost o tom, co výše v textu tvrdíme¹⁰).

Že však jde o totéž dílo Bolzanovo, které *ve vadném* přepise poznali pak *Horáček* a *Schindler*, plyne z dokladů, které uvádíme v dalších poznámkách¹¹).

Aby se však nezdálo, že slova: »... velmi *ledabyle* zbudovaná domněnka«, »... *nerozvážné, urážlivé* tvrzení ...«, atd. kterých užito je výše v předmluvě, jsou příliš *příkré* výrazy, buď zde ze zprávy Schindlerovy uvedeno celé ono místo doslova:

L. Stein
podnětem
Bolzanovým.

»*Zu Beginn der vierziger Jahre*« — tak začíná *Schindler*¹²) — »wurde Bolzano duch *L. Steins* »Sozialismus und Communismus«¹³) auf die hauptsächlichsten Erscheinungen des Kommunismus aufmerksam gemacht¹⁴). Das Buch geht in seinem ersten Teile auf *Louis Reybands* »*Etudes sur les reformateurs contemporains ou socialistes modernes Saint Simon, Charles Fourier, Rob. Owen*«, 2. Aufl., 1841; 3. Aufl., 1842, zurück, welches, *Fourier* ausgenommen, über alle wichtigen Vertreter des Kommunismus brauchbares Material bot.

Aus dem Buche *L. Steins* unterrichtete sich Bolzano über alle Strömungen und Schicksale des Sozialismus und Kommunismus in Frankreich, besonders über *Cabet*, dem *Stein* als seinem Pariser Freunde ein besonders liebevolles Eingehen auf seine Ideen angedeihen liess.

Durch *Steins* Buch *angeregt*¹⁵) verschaffte sich Bolzano *Cabets* utopistischen Roman *Voyage en Icarie* in der 2. Aufl. aus dem Jahre 1842, die sein Gewährsmann S. 437 bereits

¹⁰) *Předmluva* str. XI.: »Z nich vysvitá ...« atd.

¹¹) XI., 15, (str. 265 a n.).

¹²) *Ve čl. výše citovaném (I. díl těchto poznámek, odst. 1.: Fr. St. Schindler, Bolzano als Socialpolitiker, Deutsche Arbeit VIII.), str. 697 a n.*

¹³) *L. Stein, Sozialismus und Communismus des heutigen Frankreichs. Ein Beitrag zur Zeitgeschichte. Leipzig, Otto Wigand 1842. (Poznámka Schindlerova).*

¹⁴) *Sic! Z čeho soudí [spis. článku], že Bolzano četl toto dílo, nikde neuvádí, ač jest to východisko všech dalších výkladů!*

¹⁵) *Sic! — Srv. pozn. předcházející!*

angekündigt hatte. Er las das französische Original (Cabet Voyage en Icarie, Roman philosophique et sociale par M. Cabet, Iiième edition. Paris, J. Mallet, et Cie Editeurs), mit grossem Interesse und hat viele detaillierte Einrichtungen und Vorschriften für seinen »Staat« ganz aus Cabets »Voyage« genommen¹⁶).

Wie er so in der Darstellung geringfügiger Züge von der »Voyage« abhängig ist, gehen auch die kommunistischen Grundideen des Buches in Inhalt und Fassung auf Cabet zurück, und zwar auf das Credo Communiste, Paris 1841, das in 29 kurzen Glaubensformeln in grossen Zügen die Grundsätze enthält, die Bolzano im »Besten Staate« ganz detailliert ausgearbeitet hat; nur manche Kapitel, so über das weibliche Geschlecht, das Geld, den Tod usw.¹⁷) fügt er neu hinzu und vermeidet den Fehler des Cabetschen Systemes, das als Resultat den »Urstaat«, von dem Prudhon schon spricht, »die Herrscherlosigkeit, die der reine Bestimmungs- und urteilslose Naturzustand ist«, stillschweigend annimmt, dadurch, dass es eine gewisse oligarchische Suverenität bestehen lässt.

Wie Bolzano mit Cabet fast jeden »Glaubensartikel« gemeinsam hat, unterscheiden sich beide Kommunisten dadurch von den Vertretern der radikalen Systeme (Saint-Simon, Fourier, Lamennais), dass sie an der Giltigkeit der Ehe festhalten und das kommunistische Staatswesen nicht durch Waffengewalt, sondern durch die Macht der Überzeugung eingeführt wissen wollen.

Für einzelne Kapitel des Besten Staates scheinen kleine Broschüren von Einfluss gewesen sein: so für das Kapitel über Eigentum die Schrift »Was ist Eigentum« von Fr. v. A. Wandsbeck, 1843. Der Verfasser hat mit Bolzano manche auffallenden Gedankengänge gemeinsam, so vor allem den Satz, den Fr. v. A. als Grundidee seiner Schrift, S. 11, ausspricht: »Es kann jeder nur nach dem Grundsatz handeln, was für das allgemeine Beste am vorteilhaftesten ist.« Für das Kapitel »Über das Geld« scheint eine Schrift des Grafen Georg v. Bouquoy: »Vorschlag wie in jedem Staate ein auf echtem Nationalkredit fundiertes Vermögen geschaffen werden könnte«, Leipzig, Breitkopf und Härtel, 1819, von Einfluss gewesen zu sein. Schliesslich sei noch darauf hingewiesen, dass für die Entwicklung der sozialen Ideen Bolzanos überhaupt sowie für seine Ethik ausser den Schriften Platons »Die Staatskunst aus dem Französischen des Herrn

Závislost
na
Cabetovi.

Jiné
prameny.

¹⁶) Sic! Srv. však i nižšie pozn. 19).

¹⁷) Sic! — Kapitola »O smrti« (Vom Tode«) jest vôbec posledni kapitola díla Bolzanova!

von Real, Frankfurt und Leipzig, 1764«, endlich Fichtes Grundlagen des Naturrechtes nach Prinzipien der Wissenschaftslehre und »Der geschlossene Handelsstaat« von Bedeutung waren.

Hle tedy — historie »Nejlepšího státu« jako na dlaní!

Odvážlivý badatel se vskutku nezalekl ničeho. Nedal se odstrašiti ani tím, co píše *Bolzano* o vzniku svého díla¹⁸⁾, tím méně pak otázkou, zda bylo možné, aby vše, co předpokládá tato jeho »teorie«, tak přesně »klapalo«¹⁹⁾.

Hlavní do-
klad
Schindlerův.

Co však dalo podnět k výše uvedeným výrazům, jest způsob, jakým užívá náš badatel svých vlastních pramenů.

Abý totiž dokázal, že spisovatel »Nejlepšího státu« díla Cabetova aspoň znal, odkazuje k jakémusi Bolzanovu dopisu, v němž prý se děje »zmínka« o Cabetově »Voyage«²⁰⁾. Co tato zmínka obsahuje, nikde nepraví, a když si čtenář tento dopis vyhledá, najde, že se jí »teorie« Schindlerova — ne potvrzuje, nýbrž — vyvrací²¹⁾.

¹⁸⁾ *Předmluva spisovatelova str. 6! Předmluva překladatelova str. X. a XVII.!*

¹⁹⁾ *Uvažme: v r. 1842 vyjde v Lipsku kniha Steinova, ze které se spisovatel »Nejlepšího státu« teprv dovídá, že Cabet chystá II. vydání své knihy; jest nadšen referátem o ní tak, že si ji ihned objedná, a nejen ji, nýbrž také jiná díla Cabetova. Musí tak učiniti hned, aby mohla býti hotova jeho práce vlastní do doby, které žádá tato teorie a známý fakt, že dílo bylo předloženo hrab. Lvu Thunovi, než spisovatel »Nejlepšího státu« přijal jeho peněžité podpory. (Schindler str. 686, Červinková, Horáček atd., nejnověji Winter, str. 204). Bylo by možné za poměrů v oné době, v čase necelých dvou let, kdy se tisknou jiné práce Bolzanovy a kdy — právě ke konci té lhůty — byl delší dobu skoro na smrt nemocen?*

²⁰⁾ *Srv. III. odst. Schindlerův, str. 695 (»... schliesslich eine später zitierte Briefstelle...«) a str. 696 v pozn. pod čarou: »16. August 1844 erwähnt er (t. j. Bolzano) in einem Briefe an seinen Bruder Johann die Voyage«.*

²¹⁾ *V dopise ze dne 16. září 1844 (uloženém v Bolzanově rukop. pozůstalosti musejní) žádá totiž Bolzano bratra, aby mu po vozkoví (vracejícím se z Prahy do Těchobuzi) poslal mimo jiné: »3. ... die 2 v(om) Buchh(ändler) eben geschickten (Büchlein) Dachrot 30 Gr., Zabet (sic!) 2 Fr.«. To jest celá ona »zmínka« o Cabetovi, na níž Schindler tolik buduje. Svědčí zajisté, že Bolzano ještě v druhé polovině září toho roku, kdy i podle Schindlerovy »teorie« bylo dílo Bolzanovo hotovo, tento ještě dobře nevěděl, jak se Cabet vlastně jmenuje, a že teprv v této době dostává od knihkupce jeho dílo do ruky. Tak však pracuje Schindler, i pochopí snad čtenář jistě »rozhorlení« překladatelovo, o jakém se stala zmínka výše [str. 258 pozn. 1]. Že naproti tomu spisovatel Nejlepšího státu později četl toto dílo Cabetovo, o tom — zdá se — netřeba mít pochyby. Zda však poznámky in margine, které nacházíme v eksempláři této knihy v Bolzanově knihovně, o kterých*

XI. 15. [»Že ani později spisovatel... z prací Cabetových nečerpal, že... dílo krátce zůstalo již tak, jak bylo kdysi napsáno, ... nasvědčují doklady, jež uvádíme v poznámkách«].

Jak víme z hořejšího, zhotovil první přepis »Nejlepšího státu« František Příhonský. Učinil tak podle svého slibu Přihonského. Přeпис Příhonského. velmi záhy, jak svědčí dopis Bolzanův ze dne 19. června 1831²²):

T(iechobus) d. 19. Juni 1831.

Dass Sie mit der bewussten Abschrift ... schon fast zu Ende gekommen sind, ist ein Beweis Ihres Fleisses und verdient die dankbarste Anerkennung von meiner Seite. Begierig bin ich schon auf die Einwürfe, die Sie mir machen wollen²³). Möchten Sie nur bald im Stande seyn, sie zu Papier zu bringen und nicht nur dieses, sondern ganz wieder hergestellt seyn, sicut in pristinis diebus²⁴): quod quidem Deo vollente fiat citissime.

P. S. Wenn jene Abschrift fertig ist und Sie können Jeho námitky. es unbeschwerter Massen thun, so bitte ich Sie mir herauszuschicken, weil ich sie d. Fr. v. P. . . . zu lesen geben will, dann Einigen, denen ich etwas davon ausser Ihnen, Sch(neider) und H(ernn) u. Fr(au) H(offmann) gesagt habe.

mluví Kowalewski ve svém úvodě [na základě sdělení pisatele těchto poznámek], jsou psány Bolzanem, nelze tvrditi s takovou bezpečností, jak to činí spisovatel řečeného úvodu [Kowalewski, l. c. str. XXVI.]. Kniha byla teprv později někým vrácena do knihovny Bolzanovy, jak svědčí protokol v knihovně uložený.

²²) Sběrka B-ových dopisů Příhonskému v univ. knih. v Praze, dopis č. 34.

²³) Námitky, o kterých se zde zmiňuje Bolzano, přednesl mu Příhonský v následujícím dopise (provázejícím zaslání přepisu) a Bolzano odpověděl na ně v obširném dopise 16. července 1831. Jsou podřadného významu a stane se o nich zmínka teprve až v III. části těchto poznámek a dodatků.

²⁴) Byl Příhonský v té době — jako ostatně snad pořád — churav. (Srv. Winter, l. c.) Zajímavé je, jakého si jména dobyl Příhonský tím, že používal nerad rady lékařů a nerad dbával jejich předpisů. Když mu to bylo vytýkáno Bolzanem anebo v přítomnosti Bolzanově (paní Hoffmannovou? — Srv. Winter, str. 203 a n.) když byl dotazován, učinil-li to či ono podle rady lékařovy, odpovídal svým stereotypním »Taky ne«, takže jej i někdy spisovatel »Nejlepšího státu« tímto slovem nazývá (»náš milý Takyne« a pod.) — důkaz, že se v přítomnosti Bolzanově česky mluvilo a že on česky nejen rozuměl, nýbrž i mluvil. (Srov. naproti tomu Schindler, str. 697 a n.).

Příhonský vskutku tak brzy potom učinil, jak svědčí ra-
dostný dopis Bolzanův ze dne 16. července 1831, z něhož
vyjímáme:

T[iechobus] d. 16. Jul. 1831.

Dopis Bol-
zanův
ze dne 16.
července 1831.

... Und nun meinen dreifachen Dank für die drei wichtigen
Dienste, welche Sie mir mit so viel Selbstaufopferung ge-
leistet: zuerst für die schöne Abschrift, womit ich der
gn(ädigen) Frau²⁵⁾ zu Ihrem Nahmenstage ein Angebind
auf meine Art machen werde; diese Art besteht nähmlich
darin, dass ich ihr einen — oft *schon zum zweyten oder*
dritten Mahle überarbeiteten Aufsatz, in dessen Entstehung
sie auf eine bald nähere bald entferntere Weise Antheil
genommen hat, verehere. Diesmahl also das Büchlein v[om]
b[esten] St[aa]te in zweyter Auflage durch F[rantz]
P[ríhonský]! Dass es 34 Bogen werden würden, hätt ich
mir nicht vorgestellt; das ist ja nun schon fast kein
Büchlein, sondern ein Buch!«....

Vskutku! Rukopis, podle něhož překládáme, t. j. rukopis
č. XVII. F 16 v knihovně Národního musea²⁶⁾ obsahuje
34 archy, jest psán rukou Příhonského, a celá jeho úprava
nasvědčuje tomu, o čem výše mluví Bolzano, t. j., že to byl
dárek k svátku: jest »skvostně«
vázán (podle vkusu oné
doby), čehož není u žádného z jiných Bolzanových rukopisů
musejních²⁷⁾.

Co dokazu-
je?

V předmluvě jsou četné korektury psané Bolzanem a vlo-
žen list měnicí *konec* předmluvy: jest psán rovněž celý Bolza-
nem. Jinak *není* v rukopise *pranic* měněno.

To jest velmi důležité.

Ježto totiž všechny přepisy, a zvláště *Feslův*, jenž byl
chystán k *vydání*²⁸⁾, jest jenom *přepis* tohoto, jest tím doká-
záno to, co výše pravíme, že totiž »dilo *zůstalo již tak*, jak
bylo kdysi sepsáno, kromě *nepodstatných* oprav v před-
mluvě²⁹⁾.

²⁵⁾ t. j. pí. A. Hoffmannová (u níž v *Těchobuzi žil* a pro níž byla také
psána jeho *autobiografie*).

²⁶⁾ *Srv. III. část těchto »doplňků a poznámek«!*

²⁷⁾ *Identitu také dokazují ostatně námitky Příhonského, o nichž bylo
výše mluveno (pozn. 23).*

²⁸⁾ *Srv. pozn. následující.*

²⁹⁾ *Tyto opravy má snad na mysli Winter, když praví (l. c. str. 237):
»Um 1844 ist er [Bolzano] mit der letzten Fassung vom »Resten Staate«
(sic!) beschäftigt, und die Handschrift, wie sie uns heute vorliegt, ist
jedenfalls 1846 vollendet, denn Příhonský gab sie am 12. Mai 1846, an Fesl*

XI., 22. [»... také to, co vyslovuje Kowalewski o poměru »Nejlepšího státu« k dílu Stephaniho: Politické zpráchnivění Evropy...«].

Kowalewski totiž — vyvraceje výše uvedenou Schindlerovu domněnku — připojuje na konec³⁰⁾:

»Wenn überhaupt so spätliegende Einflüsse³¹⁾ in Erwägung gezogen werden sollen, könnte man mit mindestens ebenso gutem Rechte vermuten, dass Bolzano unter der Einwirkung eines politischen Werkes von Heinrich Stephani seine staatsphilosophischen Gedanken definitiv formulierte... Der Gutscher von Tschobuz Jos. Hoffmann berichtet [nämlich] (a. a. O. S. 11), der Prager Philosoph [t. j. Bolzano] habe ihm gestanden, »in diesem Augenblicke sei wohl noch nicht an die Verwirklichung seines »vollkommenen« Staates zu denken, somit verdienten vorderhand allerdings die von Stephani empfohlenen Einrichtungen den Vorzug, da die weniger umgreifend seien und einen massigeren Uebergang zum Besseren bieten würden«³²⁾. Hiernach wäre Stephanis politisches Projekt in dem Urtheile Bolzanos sozusagen *der zweitbeste Staat* gewesen.

Domněnka
Kowalew-
skiho.

H. Stephani,
Europas
bevorstehende
politische
Verwesung.

Wir sind aber weit entfernt, hieraus etwa eine Bestätigung von Schindlers These herleiten zu wollen, wonach Bolzano erst 1844 seine Staatslehre zum Abschluss brachte. Vielmehr fassen wir den Hoffmannschen Bericht so auf, dass Bolzano das Stephanische System mit seiner eigenen fertig vorliegenden Arbeit verglich, deren *radikaler Charakter* ihm selbst *nicht mehr recht zusagte*.

weiter, der sie abschrieb«. *Zda jest tomu tak, zda totiž přepis dal Feslovi Příhonský anebo snad spíše dědic pí. Anny Hoffmannové, starý pan Hoffmann, jest jiná otázka. Fesl sám píše na konci svého přepisu: »Die Abschrift Prihonskys« [t. j. přepis, o němž jest řeč výše a který byl také nalezen v jeho rukopisném odkaze — tedy přepis, podle něhož překládáme] »erhielt ich am 12 Mai 1846, die meinige begann ich am 30 Mai 1848 und endete sie am 17 März 1851«. To jest důležité. Tento přepis F-ův chystaný k vydání v r. 1851, t. j. 3 roky po smrti Bolzanově, jest věrný přepis naší předlohy, t. j. rukopisu z r. 1831. Nebylo tedy žádných změn, žádných doplňků anebo oprav, a dílo krátce »zůstalo již tak, jak bylo kdysi sepsáno*.

³⁰⁾ *Einj. Betrachtungen, str. XXV.*

³¹⁾ *t. j. »Einfluss« Cabetův, o němž mluví Schindler.*

³²⁾ *Skutečně tak Hoffmann referuje ve své knížce. Práví tam neurčitě: »er [t. j. Bolzano] gestand mir erst vor einigen Jahren«, nepamatuje se patrně, kdy to bylo. My víme z dopisu Bolzanova, citovaného níže, že rozmluva o knize Stephaniho se vedla r. 1847.*

Tedy dokonce jako by Bolzano něco odvolával nebo pokládal své dílo sám za — *utopii*³³).

Že tomu není tak, že to, co *Hoffmann* výše uvádí, jest trochu přeslechnutí, trochu výmysl, svědčí toto místo z Bolzanova dopisu Fr. *Příhonskému*:

[Prag] 7. 5. 1847.

»... Der alte H[offmann³⁴] dagegen wird schon ein *wenig kindisch*, wie Sie es zum Theile schon aus jenem übertreibenen Verehrung Stephans (sic!) entnehmen. Auch mir empfahl er das Büchlein enthusiastisch, bereut es aber jetzt, weil er besorgt, dass ich enttäuscht durch dieses Buch einsehen werde, dass ich mein ganzes Leben — an ein Phantom . . . gewendet³⁵).

4. K 2. odst.
stavci
předmluvy
str.
XII.—XIII.

4. K 2. odst. předmluvy (str. XII—XIII).

XIII, 17 [»zásluhy, jakých si získal spisovatel této zprávy o obnovení Bolzanovy památky i o toto dílo Bolzanovo«].

Není pochyby, že *zpráva Horáčkova*, která jest tu míněna³⁶, získala dílu Bolzanovu *daleko víc pozornosti*, nežli mohla učiniti *zpráva Bráfova*, na kterou navazuje³⁷ obsah díla, jak jej spisovatel zprávy podává, *netaje svých sympatií k Bolzanovým myšlenkám*, získává pro dílo tím spíše pak *nástin života*, jaký obsahuje *druhý oddíl zprávy*.

Tot' zásluhy.

Proč se pak spisovatel zprávy zachoval k dílu tak, jak líčí další části naší předmluvy, proč neučinil *aspoň toho*, co učinil jak jeho předchůdce, tak také spisovatel druhé z obou uvedených zpráv [*Schindler*, srv. níže pozn. XVII, 1], jest jiná otázka.

³³) Totéž — ovšem v nesouhlase s tím, co všude zdůrazňuje Bolzano! — tvrdí také Winter ve svém spise (Srv. n. př. str. 239: »Bolzano war sich stets der Utopie seiner Staatslehre bewusst!«). Nechtěl snad říci: »byl si vědom obtíží při snahách o provedení svých návrhů?«

³⁴) Mluví se totiž v dopise o mladém Hoffmannovi (Bernardovi, vnuku starého, o němž píše Winter, str. 157).

³⁵) Jistě hodně určité, ba ostré odmítnutí domněnky Kowalewského! Že právem, usoudí čtenář již z nadpisu díla Stephaniho: »Europas bevorstehende politische Verwesung gleich jener früheren Asiens und der übrigen Welttheile. Als nothwendige Folge der Nichtübereinstimmung aller bisherigen Staatshaushaltungen mit der göttlichen Staatslehre. Ein wohlthätiges Warnungsbuch für weise Regierungen und unsinnige Demokraten« (Aarau 1842). To nejsou Bolzanovy myšlenky Nejlepšího státu, a tudíž žádný — »sozusagen der zweitbeste Staat«!

³⁶) Předmluva [překladatelova] str. XIII. pozn. 18.

³⁷) Níže pozn. XVII, 1.

Zde třeba znova zdůrazniti, že oč jde jak v předmluvě, tak také v těchto poznámkách, nemá jiných pohnutek než to, co vyslovují první slova předmluvy³⁸). Děje-li se tak snad *obširněji*, než — zdálo by se — potřebí, vzpomeňme si jednak hesla Bolzanova: »Raději únavně a rozvláčně než nejasně a bez důkazu³⁹), jednak *závažnosti* zprávy Horáčkovy a konečně i toho, v čem byl spisovatel díla — nejvíc *citlivý*⁴⁰).

5. K 3. odstavci předmluvy (str. XIII—XVII).

5. K 3. odstavci předmluvy str. XIII.—VIII.

XIV, 11 [»neuvádí ani jediného dokladu, z něhož by něco podobného plynulo«⁴¹)].

Skutečně o tom, jak referuje zpráva Horáčkova o obsahu díla, bylo právě výše uvedeno v poznámce [XIII, 17]. Z referátu skutečně neplyne nikterak, že by byla v díle Bolzanově nejen kterákoliv z těchto — *hloupostí*, nýbrž ani kterákoliv z oněch početilých myšlenek, které vytýká a kárá zpráva Horáčkova ve svém IV. odstavci. [Viz další text předmluvy!]

XIV, 15 [»rozvážnost a opatrnost závěrů, ... které si tolik vážil Palacký«].

»Památník na oslavu stých narozenin Františka Palackého, Praha 1898, článek Roberta Zimmermanna: »Palacký«⁴²).

Palacký.

XIV, 21 [»odmítavé stanovisko Bolzanovo proti ... *blouzněním*].

Srv. Horáček, str. 424 (v pozn. pod čarou): »Také jinde mluví Bolzano o *pošetilosti* ... *blouznivců*«. Srv. ostatné počátky Úvodu [str. 10 v našem překladu], tamtéž str. 18 a 19,

³⁸) Str. VIII. [»... káže tím důrazněji«, atd.].

³⁹) Bergmann, »Das philosoph. Werk Bernard Bolzanos«, str. 6.

⁴⁰) Tamtéž, kap. I. O m e t o d ě [»Nichts ist in der Forschung an den Resultaten gelegen; die rechte Forschung wird schon wahre Resultate zu Tage fördern. Für den Philosophen liegt der Anstoss (in Hegels Abhandlungen) nicht in den trostlosen Ergebnissen der Forschung, sondern in der heillosem M e t o d e]. Čti však i další text těchto poznámek a výroky Bolzanovy v nich občas citované!

⁴¹) t. j. že by Bolzano na př. jako Fourier »s hýřivou obrazností« měnil moře v lahodný nápoj, dravce v ušlechtilé tvory« atd. [Horáček str. 397].

⁴²) Str. 42: »Den nämlichen ... hochverehrten Mann [t. j. Bolzana] wählte Palacký zum Vertrauensmann, als er in seiner »Geschichte Böhmens« ... zur Schilderung der Zeiten des Hussitismus ... kam«. (Srv.: Winter, str. 206 a 207). Pokud se týká Havlíčka a ostatních, na které narážejí další slova toho odstavce, srv. výše (str. 250).

atd. atd., atd. [Úvahy o svobodě v kap. V., o rovnosti v kap. VI. atd.]; naproti tomu níže pozn. XVII, 143):

XV, 4 [»o tom, jak řeší tyto otázky⁴⁴⁾, budiž pověděno zase několik slov v dodatečných poznámkách].

»Řeší« je — bohužel — takto:

Horáček
o
původnosti
Bolzanově.

Spisovatel [»Nejlepšího státu«] *postrádal* prý sice toho, co zoveme »sečtělostí«, avšak ani z této okolnosti ani z toho, že »nikde necituje předchůdců«, nemá (prý) býti dovozováno, že by Bolzano spis svůj psal docela původně a samostatně bez jakékoli znalosti příslušné literatury⁴⁵⁾. Nebyloť prý *zvykem Bolzanovým citovati předchůdce*⁴⁶⁾. Ježto prý však psal své dílo »asi na počátku čtyřicátých let« (!⁴⁷⁾), t. j. v době, »kdy v Anglii a Francii, tam hnutí Owenistické, zde St. Simonismus byly událostí dne a možno-li [tak] říci »v módě«, lze prý míti za to, že mu byly »dobře známy« spisy Mably-ho a Morelly-ho a snad i Thompsonovy a Owenovy, zejména (prý) však spisy Fourierovy a St. Simonovy »nepochybně znal a četl«, a ježto dále nalezl již *Albin Bráf* v jistých

⁴³⁾ Sem patří ovšem také poněkud i to, čím na př. prof. Petr ve svém pojednání [výše str. 248, pozn. 14, 254 pozn. 36] charakterisuje kázeň B-ova: »Střezme se, o přátelé, abychom nevčasným výrokem neobrátili k sobě pozornost [těch, kdož »mají za protivníka každého, kdo se dobré věci u člověčenstva ujímá; každý, kdo myslí, jest jim nebezpečný!« ...] Či kontrastují další tato slova s tím, co výše pravíme? A zvláště další slova této »řeči vzdělávací«? [»Avšak až hodina udeří ... pak vystupme ...! Častěji než šilenou odvahou se prohřešují členové vyšších stavů svou zbabělostí, bojíce se — někdy i bezdůvodně — o úřad, o přízeň vznešenějších osob, o svůj chléb...«]. Není to »manifest«, není to také »blouznivost«? Srv. další poznámky!

⁴⁴⁾ t. j. otázku původnosti díla Bolzanova [Předcházející řádky předmluvy!].

⁴⁵⁾ Sic! [L. c. 422]. Kdo by — čta slova Bolzanova o tom, že napsal své dílo »srovnáv své myšlenky se vším, co od jiných bylo o té věci řečeno« (nach der unparteilichsten Vergleichung mit Allem, was über diesen Gegenstand von Anderen bisher gesagt worden) — mohl »dovozovati«, že psal své dílo »bez jakékoli znalosti příslušné literatury«, jest otázka, kterou si spisovatel zprávy sotva předložil.

⁴⁶⁾ Poznámka, kterou si zajisté opraví sám čtenář, který zná kromě B-ových exhort (»řeči vzdělávacích«) také jiná jeho díla. Bolzano jest totiž vzorem jen vědátora, který každý problém, jaký probírá, osvětluje také historicky, probíraje dopodrobna každou nuanci, která se blíží jeho řešení, a ji náležitě oceňuje. [Srov. jak B-ovy práce matematické, tak zvláště také jeho dílo logické s četnými §§ toho obsahu.]

⁴⁷⁾ Předmluva překladatelova str. X!

věcech shody mezi *St. Simonem* a *Bolzanem*⁴⁸), »zdá [prý] se« — tak končí Horáčkovu »řešení« — »poslední autor« (t. j. *Saint-Simon*) »jedním z hlavních pramenů, ze kterých Bolzano — čerpá«⁴⁹).

Toť v jádře Horáčkovu řešení!

Co bylo potom platno Bolzanovi, že spisovatel zprávy ihned také »připomíná důrazně«, že »velmi mnohé sociální názory a myšlenky«, jež obsahuje toto dílo, jsou obsaženy — »někdy skoro doslovně«! — již také v Bolzanových exhortách, (t. j. o víc nežli o *celé čtvrtstoletí dříve*⁵⁰), když nejenom Schindler, nýbrž také *Arthur Salz* a později také *Arnold Kowalewski* ukázali názorně, jak čtenář *nejen může, nýbrž musí* také rozuměti Horáčkovu »řešení«⁵¹).

XVI, 26 [»... utopii nemožno prý pokládati za vážný krok k takovému řešení«].

Srv. Horáček, l. c. str. 400: »... v dějinách socialistické literatury bývá sice ... utopiím vykázáno důležité místo, ale za vážný krok ku řešení sociálního problému pokládány nejsou«.

Řečeno sic jenom všeobecně, týká se však také díla Bolzanova, o němž dokazuje Horáček, že jest — *utopie*.

XVII, 1 [Tím se liší tato zpráva *podstatně* od svého vzoru a své předchůdkyně, od *zprávy Bráfovy*«⁵²].

⁴⁸) v názorech o výsadách rodových, o škodlivosti práva dědičického a pod.

⁴⁹) *Sic!* [Že by spisovatel zprávy nevěděl, jaký jest rozdíl mezi tím, co vyjadřuje slovo »čerpá«, a mezi tím, co praví Bolzano, když přiznává, že četl vše, co bylo do té doby napsáno o těchto věcech a že s tím i myšlenky své nejpečlivěji srovnával (srv. předml. spisovatelovu str. 6), těžko si ovšem mysliti.

⁵⁰) jak podotýká Horáček.

⁵¹) Srv. *F. St. Schindler*, l. c. str. 695, *Arthur Salz*, *Bernard Bolzanos Utopie »Vom besten Staate«* (*Archiv f. Sozialwissensch. u. Sozialpolitik*, XXXI, Tübingen 1910 st. 498 nn.), *Arnold Kowalewski*, l. c. str. XXIII, kteří všichni chápou tuto část zprávy Horáčkovy tak, že se v ní dokazuje nepůvodnost díla, a nacházejí v tom i podnět, aby pátrali a objevovali zas další prameny, z nichž Bolzano »čerpá«, resp. »pisoval«, jak praví »prostě« *Salz*. (L. c. str. 518: »... ob Bolzano ... von Lorenz Steins »Sozialismus und Kommunismus« angeregt, Cabet a u s g e s c h r i e b e n habe«). Jak se jim to daří, bylo výše zčásti ukázáno [str. 262—268].

⁵²) *Albin Bráf*, *Politické vědy v Čechách na sklonku věku osmnáctého a v první polovici devatenáctého. Almanach České Akademie XVII, Praha 1907, str. 183—230. Srv. i níže pozn. XXVI, 7.*

Liší se tím vlastně i od zprávy *Schindlerovy*, která přes všechno, co dílu Bolzanovu *vytýká*, končí tímto dodatkem.

Bráf,
Schindler,
Horáček,

»Vedle těchto nápadných a očividných slabostí má však kniha Bolzanova *tolik předností*, tolik *zajímavých* věcí ve svém obsahu a tolik *moderního pro svou dobu*, že zcela lehce chápeme, že spisovatel sám své dílo tolik hodnotil. . . Radí se jím k mužům, kteří v oněch dobách vyhlásili ve svých *manifestech* (!) boj proti všemu slabému [a nezdravému] ve vědě a v umění i — *v životě*»^{53a}).

Toho není u Horáčka.

Ten podtrhnuv *hned v nadpise* své zprávy »*utopismus*« (Bolzanův^{53b}) a stanoviv si za úkol jej dokázat, končí svůj důkaz touto »*pochvalou*«:

»Apotheosa«
B-ova
u
Horáčka,

»Bolzano dojista nebyl prost jednostranného doktrinářství, jemuž propadli všichni velcí duchové období t. zv. osvícenského⁵⁴). Ale čím blíže zabýváme se jeho životem, čím více vžíváme se v jeho svět myšlenkový, tím větší úctu vzbuzuje v nás tento muž vzácné duše a povahy. A přimyslíme-li si změnu doby . . ., tu nejen vnitřní, ale i zevní život Bolzanův uvádí nám živě v paměť jiného velkého muže, čtyři sta let dříve mezi námi žijícího, jehož osud a památka zůstavily stopy hluboce tragické«.

Tedy jenom »život« Bolzanův, jeho »*povaha*« a »*duše*« jsou předmětem této *apotheosy*. O díle ani zmínky — tím méně pak *pochvalné*.

Tím se liší tato zpráva Horáčkova *podstatně* od zprávy *Bráfovy* i *Schindlerovy*⁵⁵).

^{53a}) *Schindler*, l. c. str. 697.

^{53b}) *Nadpis zprávy Horáčkovy: Bolzanův »Nejlepší stát«. Příspěvek k dějinám sociálních utopií.*

⁵⁴) a jemuž ovšem — rozumí se — nepropadl kritik doby moderní.

⁵⁵) O *Schindlerovi* viz výše! Pokud se týká zprávy *Bráfovy*, srv. níže pozn. XXVI, 7. Rozdíl mezi ní a zprávou *Horáčkovou* lze vyjádřit také asi takto: Kdežto účelem *Bráfovým* bylo ukázat na zajímavost díla, na vysokou jeho hodnotu morální, třeba jen relativně chápanou [srv. slova: *hlas po sebevzpamatování!*] . . . z každé stránky a řádky vane duch *ethické povznesenosti a čistoty* . . . « atd.], při čemž »*utopismus*« díla jest mu něčím vedlejším [»*Jinak má tento socialistický spis* . . . « atd.; viz v textu naší předmluvy], jest *Horáčkovým* hlavním účelem: dokázat *utopismus* díla. Srv. ostatně i nadpis zprávy *Bráfovy: »Politické vědy v Čechách*« atd. s nadpisem zprávy *Horáčkovy* a jejím podtitulem: »*Příspěvek k dějinám sociálních utopií!*«

6. K 4. odst. předmluvy (str. XVII—XXIV).

XIX, 2 [»...avšak vyslovuje jistě něco zcela jiného než 6. K 4. odst. blouznivou a pošetilou nadějí, »všem utopistům společnou«, předmluvy. ..., kterou mu — *bůhví na základě čeho* — výše připisuje^{str.} XVII.—XXIV. Horáček].

»Bůhví na základě čeho...«, neboť sám Horáček píše v III. oddílu své zprávy, v němž — jak již víme — nastiňuje obsah díla Bolzanova:

»[Bolzano nepsal svého díla] v tom úmyslu, aby snad v nějakém ... státě dosavadní zřízení bylo rázem odstraněno a ono, které on by si přál, aby na jeho místě bylo hned zavedeno ... *On předkládá myšlenky své pouze věcněmu a nepředpojatému úsudku*« atd.

Kde tedy jaká naděje, »všem utopistům společná«, že se »zařízení Nejlepšího státu, *jakmile* se lidé o jich prospěšnosti přesvědčí, *samočinně* rozšíří po celém světě«⁵⁶⁾ ?

XIX, 15 [»... jak se ... někdy udělují úřady, kdo tu *volí*, jak tu rozhodují vlivy *postranní*...«].

»... kdo tu *volí*...«, slova »*volí*« užito, aby bylo zdůrazněno, že i v našich státech úředníky, soudce atd. také někdo *volí* — navrhuje, vybírá. Viz však také níže pozn. XX, 16.

XX, 13 [»... jak zaručiti, aby volbami byli povoláni ... za *úředníky, soudce* atd. ... lidé nejschopnější, nejkvalifikovanější?«]

Typografická úprava naznačuje čtenáři, že tato první otázka Horáčkova *není* citována úplně. Proč? — pozná čtenář v V. odstavci [str. XXXV—XLI], kde jest již citována úplněji.

XX, 16: [»... připisuje dílu tentokráte již nejen něco jiného, nýbrž *pravý opak* toho, čemu učil Bolzano«].

Vskutku! Stačí pročísti jen místo o tom, t. j. str. 48—49 v našem překladě, aby se čtenář o tom jasně přesvědčil.

První
námitky
Horáčkovy.

⁵⁶⁾ *Takových věcných rozporů ve zprávě Horáčkové mezi tím, co referuje v III. odstavci, a mezi tím, co kritizuje v závěrečných úvahách, lze naléztí více — skoro v každé námitce. Srv. n. př. již níže pozn. XX, 16. Zajímavé však jest, že n. př. slovo »samočinně« [automatisch, »selbstwirkend«, selbsttätig n. p.] se ani jednou v celém díle nevyskytuje, ač vlastně spolu se slovem »jakmile« tvoří utopismus myšlenky. Vynecháme-li totiž toto slovo a řekneme-li: Bolzano choval naději, že zařízení Nejlepšího státu se budou šířit, přesvědčí-li se lidé o jejich prospěšnosti, nenažde snad ani Horáček v této podminěné naději nic utopistického. Srv. však i naproti tomu Bolzanovu předmluvu!]*

»Volby«
soudců
a
úřednictva.

Ostatně jest zajímavé srovnání, co praví sám Horáček o této věci v III. oddíle své zprávy, kde — jak bylo řečeno — nastiňuje obsah díla Bolzanova a kde referuje doslova o těchto »volbách« úřednictva:

»Není to však volba v pravém slova smyslu, nýbrž jen návrhy více osob k dotyčnému úřadu schopných. Konečnou volbu, vlastně jmenování, provedou dosavadní vládnoucí úřady...«⁵⁷⁾.

Hle tedy! Co není volbou »v pravém slova smyslu« v III. odstavci, nýbrž »vlastně [jenom] jmenování«, jest a musí býti volbou v IV. odstavci. Proč? — tot' jiná otázka. Šlo o doklad utopismu. Že pak spisovatel této zprávy mohl přehlédnutí to, co o soudcích z povolání« předpisuje kapitola XV⁵⁸⁾ a zvláště také to, co praví místo jednající o zřízení porotním^{58a)}, lze těžko jinak pochopiti nežli s toho hlediska^{58b)}.

XXI, 23 [»... kdo povšimne si zásad, jaké vždycky hlásal v této věci Bolzano...«].

Mzda
a
odměny za
práci.

Srv. na př. i zmínku Horáčkovu o Bolzanových »Erbauungsreden« [l. c. str. 403—404] a v ní zvláště toto místo [na str. 404]:

»... neboť správná jest zásada«, [kterou hlásá Bolzano ve svých Erbauungsreden, Praha 1840, str. 208]: »kdo nepracuje, nemá jísti«...

Ne tedy »individuální potřeba«, nýbrž práce, její ocenění podle hledisk v knize vyložených, ovšem také s přihlédnutím k jistým individuálním potřebám, rozhoduje u Bolzana i podle Horáčkovy zprávy o výši mzdy! Srv. ostatně i následující poznámku⁵⁹⁾.

XXII, 1 [»A kdyby stokrát zdůrazňoval to, co vskutku také zdůrazňuje ve svých úvahách, co však zdůrazňují také ... naše dnešní »zřízení«...«.]

⁵⁷⁾ Horáček, l. c. str. 411.

⁵⁸⁾ Str. 157 v našem překladě. [Srv. tamtéž pod čarou pozn. 2.)

^{58a)} Kap. XXVII., str. 232.

^{58b)} Ostatně že není správné ani to, co v citované větě referuje Horáček, pozná čtenář z III. kapitoly.

⁵⁹⁾ Že Bolzano mluví mnohem opatrněji, než výše referuje Horáček, t. j., že nepraví: »kdo nepracuje, nemá jísti«, nýbrž: »kdo nepracuje, a č b y m o h l p r a c o v a t i (j s a z d r á v a p r á c e s c h o p e n), nemá jísti«, pozná čtenář z kap. XII.

Že ovšem Bolzano jde v těchto věcech *mnohem dále* nežli naše »zřízení«, že by to, co bylo zavedeno u nás v tomto směru, prohlásil nanejvýš jenom za *šťastný náběh* ke svým opravám, o tom není pochyby⁶⁰). Zda však jest v tom vskutku »*utopismuse*«, zdali je v tom něco *zhola nemožného* i za *ostatních všech oprav*, jaké popisuje v knize, jest jiná otázka, která jest sotva »správně vyřešena tím, že se slova Bolzanova — *překrouťí. Srv. ostatně další poznámku!*

Zřetel
k
individuál-
ním
potřebám.

XXIII, 11 [»... když tu sice rozhodují, avšak jenom *vedle* jiných zřetelů, *také* (!) »individuální potřeby«].

Zdálo by se, že z otázky Horáčkovy, citované str. XXII, *vypádlá* prostě nějak v *tisku* ona důležitá slůvka: »*vedle*«, »*také*«, »*i*« a pod., a že snad měla znít jeho otázka:

»Jak lze vyměřovat *spravedlivě* výši mzdy, rozhoduje-li tu *vedle* jiných zřetelů *také* *individuální potřeba*?«;

avšak byl by v tom pak *doklad utopismu* Bolzanova? Srv. *ostatně i německý text* této zprávy Horáčkovy, kde je *stejně* vyslovena tato Horáčkova námitka⁶¹).

XXIV, 8 [»... touha po soukromém hmotném prospěchu, se kterou *lku* podivu zpráva Horáčkova... *ztotožňuje* to, co nazývá jinak *zájmem soukromým*...«

»Zájem
soukromý.«

Děje se tak skutečně na uvedeném místě, t. j. na str. 398 zprávy Horáčkovy, kde čteme komé jiného i toto:

Není pochyby, že celé řadě zločinů... odňata by byla půda, jakmile *soukromý zájem* přestal by býti *rozhodným činitelem* všeho *hospodářského konání*... Ale vyskytují se i jiné vážné otázky: která *vzpruha* dovedla by poskytnouti ve všech oborech *hospodářského konání* plnou náhradu oné mocné pobutky, kterou jest dnes *soukromý hmotný prospěch*?«

Lze si vybrat z těchto vět jinou odpověď na otázku, co

⁶⁰) Kap. XII, [str. 136] Kap. XXI, str. 182, odst. 8, zejména však Kap. XXVII, str. 207 a nn. [1.—3. položka státního rozpočtu]. Ke rčení »šťastný náběh«, resp. »šťastný počátek«, srv. n. př. Kap. XXVI, str. 210.

⁶¹) Horáček zpracoval totiž také tuto svoji zprávu německy a uveřejnil pod názvem: Bernhard (!) Bolzano und seine Utopie »Vom besten Staate«, Archiv f. Gesch. des Sozialismus, II. B, str. 67—97, nezměnil v ní v jádře ničeho než její zakončení. [»Apotheosa« Bolzanova, zmíněná výše sub VII, 24 a XVI, 26 — t. j. srovnávání života a osudu Bolzanova s osudů a životem Husovým — jest tam totiž vynechána].

jest to »zájem soukromý«, nežli že jest to *hmotný prospěch soukromý*, resp. *touha po soukromém hmotném prospěchu?*«⁶²⁾

XXIV, 22 [»... jedná »hospodářsky« asi tak jak »hospodářsky« jedná *včela*, kdy totiž »hospodářsky« *myslí* nebo *pracuje*...«.

Že by *včela* »hospodářsky« také *myslíla*, t. j. jednala *ne pudově*, nýbrž *promyšleně*, zajisté tím *není* řečeno. (*Slovo* »myslí« vztahuje se zde na podmět: »člověk«.)

XXIV, 27 [»... že se pilíř, který »propočeti«, osvědčil, že se osvědčila *metoda*, která vedla k propočtení pilíře...«].

»Hospodářské jednání.« Že příklady »*hospodářského jednání*«, uvedené v těchto větách a ve větách jim předcházejících, nejsou citovány přímo z Bolzana, nýbrž uváděny jenom v *duchu* jeho *úvah*, netřeba snad ani dodávati. Že však tento duch vskutku také *vane* dílem Bolzanovým, o tom přesvědčí se čtenář z četby díla⁶³⁾.

XXV, 18: [»... a rozumově méně cenným počínáním, ba téměř »*duševědnou slabostí*«, co »soukromé« zisku nenese...«].

Narážka na slova Horáckovy zprávy (str. 424): »Ale nicméně přihlédně-li se blíže k zařízením... Nejlepšího státu, vyniknou právě *psychologické slabosti* jeho docela zjevně. Z těchto »*psychologických slabostí*« jest právě »*hlavní*« ta, o níž se mluví v této části předmluvy.

XXVI, 7 [»... hospodářské reformy, o kterých mluví ve svém díle (a jejichž *všestrannost* nám dosvědčuje *Albin Bráf*)«].

Albin Bráf, Politické vědy v Čechách atd.⁶⁴⁾, str. 226:

62) Jakým »přítelem« takových širokých, neurčitých, »hádankovitých« výrazů byl Bolzano — výrazů, jimž lze rozuměti jednou tak a po druhé jinak — viz H. Bergmann, *Das philosophische Werk Bernard Bolzanos*, odst. *O Metodě* [Die Methode] str. 4. Srv. ostatně: *Wissenschaftslehre B-ovu*, sv. IV., str. 589 (dole v poznámce): »... In Rätseln muss sprechen, wer Aufmerksamkeit zu erzeugen wünscht; und wer seine Unwissenheit in einen Schwall gelehrter Modeworte so zu verhüllen versteht, dass die gemeisten Gedanken durch das Helldünnel seines Ausdrucks wie tiefe Wahrheit erscheinen, dessen Name wird gefeiert. Deutsche! wann werdet ihr von einer Verirrung, welche euch... lächerlich macht, endlich zurückkehren?«

63) Srv. n. př. kap. X. str. 108 [»Nebojme se, že by jinak zmizel každý popud k práci...« atd.] a tamtéž pod čarou pozn. 17 a 18, v téže kap. str. 127 atd., atd.

64) Srv. výše pod čarou pozn. 52.

»Bolzanův spisek o Nejlepším státě *nepomíjí žádné podstatné stránky státního života a zřízení i života společenského* ... I máme v něm opravdu *pokus nové nauky o státu* — ovšem úplně odchylného od ideálů francouzských filosofů XVIII. věku i od toho, co učil po nich *Kant a Vilém Humboldt* ...«⁶⁵).

XXVI, 18, [»... neboť mnohé z nich jsou dnes již *dávno skutečností* (!) — dokonce i skutečností takovou, že jejich odstranění pokládá sám *Horáček* za ... *utopií!*«].

Srv. závěrečnou poznámku ke kap. XVI (v III. části těchto poznámek a dodatků).

XXVII, 12 a **XXVII**, 18: [»... kde předem věští nezdar těm, kdo budou někdy prováděti *zemědělskou reformu*, ... kdo budou prováděti na př. jen *prohibici* stejně *nerozvážnou, přikrou, ukvapenou metodou*«].

Ad vocem:
»abstrakce«.

Srv. kap. XXVII., str. 205—206, a tamtéž pod čarou pozn. 31, kap. XVIII. (odst. 2.: »*O prohibici*«) i dodatečné poznámky k oběma těmto kapitolám!

XXVIII, 2 [»... ba *abstrahoval* dokonce i tak, že nejen ... v uvedených věcech, nýbrž dokonce i tam, kde mluví ještě *Horáček* o »*nabytých právech*«, mluví o »*nabytém nadprávi*« ...«.

Horáček, l. c. str. 408: »*Nabytých práv* by nutno bylo [podle Bolzanova nazírání] šetřiti ...«. — Zajisté! Toť smysl Bolzanova výroku na VIII. straně naší předmluvy, toť smysl jeho *výstrah*, citovaných v dalších částech této předmluvy! Jenže třeba mít při tom stále na zřeteli to, co naznačuje *slovní hříčka*, jaké bylo výše (v citované větě) užito — *hříčka*, která však má také *velmi vážné pozadí*, t. j., že ne-li všechna, tedy aspoň velmi mnohá z tak řeč. »*nabytých práv*« jsou (v duchu úvah Bolzanových) *škodné výsady a nadprávi!* [Kap. VI. »*O rovnosti*«. Srv. však také Bolzanova slova o tom, jak se těchto »*nabytých práv*« někdy *nabývá*⁶⁶), jeho

⁶⁵) *Immanuel Kant* (1724—1804), slavný filosof německý, s jehož »*kritickou filosofií*« *Bolzano* častěji polemizuje. *Karl Wilhelm von Humboldt* (1767—1835), státník a jazykozpytec německý, známý zvláště tím, že již na *mírovém kongrese vídeňském* usiloval o sjednocení Německa. *Nejdůležitější jeho spisy* politické jsou: *Ideen über Staatsverfassungen, durch die franz. Revolution veranlasst* (1792) a *Ideen zu einem Versuch die Grenzen der Wirksamkeit eines Staates zu bestimmen* (Vratislav 1851).

⁶⁶) v X. kap. [str. 111].

poznámky o našich »právních učencích« a »učitelích práv« i jeho — *Logiku*⁶⁷⁾.

Utopie
absolutní
a
relativní.

XXVIII, 7: [»nejen jest a bylo, nýbrž také bude navždy nemožné anebo aspoň nežádoucí, neúčelné, nevhodné — za každých kulturních a hospodářských poměrů«].

Že třeba rozlišovat nemožnosti zásadní, absolutní utopie od utopií relativních, t. j. od toho, co není možné aneb aspoň žádoucí za jistých právě daných poměrů, to správně postihuje Bolzano, nikoli však Horáček. Ten »natáhne si« prostě slovo »utopismus« tak, jak toho právě potřebuje při svém důkaze. Že jest v tom s jedné strany značné usnadnění Horáčkova »důkazu«, s druhé však strany zase řada metodických »rozporů« a »poklesků«, netřeba dodávati⁶⁸⁾.

XXVIII, 12 [»... a že tudíž třeba jistých... abstrakcí i zcela střízlivému národnímu hospodáři, o tom nemůže snad býti pochyby«].

Tak soudí nejen spisovatel předmluvy, nýbrž — zdá se — i sám Horáček, aspoň tam, kde dává výklad toho, co chce rozuměti slovem »utopie« (t. j. v 1. odst. své zprávy) a kde praví o sociálních utopistech:

»Abstrakce.«

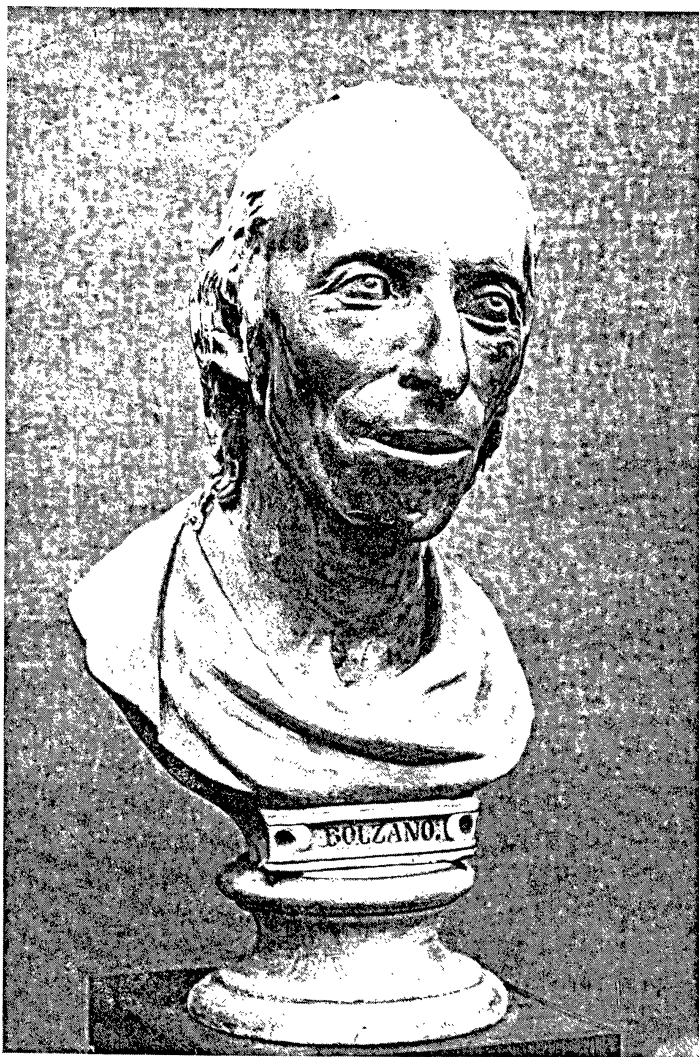
»Abstrahujice naprosto od daných skutečností a poměrů, rýsují druhdy (!?) málo promyšleně obraz toho, jak by si celé zařízení společenské přáli míti... Lidé budou létati, budou se živiti vzduchem...« atd. (Srv. i v textu předmluvy odst. 3. na str. XIII).

Toť zajisté jiné abstrakce než ty, které lze Bolzanovi vytknouti (odstranění roboty, rovnost před zákonem, povinná návštěva školy, všeobecná branná povinnost a pod.), a jak ukazují příklady, Horáčkem samým výše uvedené, i jeho slovo »naprosto«, jen tyto jiné »abstrakce« měl původně na mysli, když definoval pojem »utopie«, nikoli však vůbec abstrakce. [Srv. i předcházející poznámku!].

XXIX, 10 [»... když počítá i s tím, čeho se vskutku ještě dočkal, před čím však nejdůtklivěji varuje«].

⁶⁷⁾ »Wissenschaftslehre«. Srv. následující poznámku!

⁶⁸⁾ Srv. výše pod čarou pozn. 46. a 62. i jiné Bolzanovy poznámky o těch, kdo »nepromyšlují nic určitěji, hrají si s mnohovýznamnými slovy a každou, sebe povrchnější podobnost kladou za identitu. [Dr. Bolzano und seine Gegner, anonymní spis o Bolzanovi, Sulzbach, 1839, str. 141]. Srv. ostatně na př. i Mackovy úvahy o »utopismu« [J. Macek, Socialismus, Praha, 1925, odst. IV., VI. a VII.: Utopie čili vymyšlená skutečnost, Utopie, Od utopie k reformě]. Srv. i další poznámky!

8. Busta Bolzanova v Národní galerii.
[Dříve v zased. síni Král. Č. Spol. Nauk v Praze].

Že se tím naráží na *revoluci* — určitěji: na *revoluci v r. 1848*, t. j. na *revoluci*, které se spisovatel díla »*vsutku ještě dočkal*«⁶⁹⁾, čtenář se jistě dovtipil.

Že však *revoluce* není Bolzanovi pouhým »*fantomem*«, že si častěji klade *Bezručovu otázku*, není-li možné, aby

»tak horník jednou prokletým kladivem do štoly mrštil, sehnutou do výše narovnal šíji, levici zařal a...

kladivo zdvihl...«, [Petr *Bezruč*, »*Slezské písně*«.]

Bolzano
o
revoluci.

že v tom smyslu s *revolucí vsutku* také počítá (i když dobře ví, že *trpělivost lidská, pasivita člověka, jeho tupost, vkořeněné zvyky*, zejména však jeho *zbabělost* z něho mnohdy činí »*láji*«,

»které bez bázně smí trapič v ruce dáti zbraň, která za sebe mřít nezná, k jatkým kráčí zaň...«

[Svatopluk Čech: »*Písně otroka*«],

to plyne z jeho výroků a *výstrah*, obsažených hned již v *úvodě* (str. 11), v *kap. IV.* (str. 58 a nn.), v *kap. X.* (str. 125—126) atd.

Že však naproti tomu »*dílo není buřičské*«⁷⁰⁾, že *revoluce není Bolzanovi programem a proč mu není programem*, plyne nejjzřetelněji z *úvodu ke kap. VI.*⁷¹⁾.

⁶⁹⁾ Srv. výše str. 244 a nn. (životopis Bolzanův)!

⁷⁰⁾ Výše (v textu předmluvy) str. IX!

⁷¹⁾ »O rovnosti (v našem překladě str. 65 a nn.). Vzpomeňme však také Bolzanových často citovaných výroků, obsažených v jedné z jeho řečí vzdělávacích. [Červinková, str. 14, Petr, l. c. str. 5]:

»Střezme se, přátelé, abychom žádným nečasným výrokem neobrátili k sobě pozornost... zle smýšlejících: avšak nejvíce ze všeho se střezme, abychom nepodali jim příležitost k tomu, by nás vyhlásili za nebezpečné buřiče a pod záminkou práva zmařili působnost naši na čas a snad i navždy... Ale až hodina naše udeří, kde odpor náš může prospěti dobré věci člověčenstva, pak vystupme a zápasme pro dobrou věc s odvahou a rázností. Jest blouznivý šilenc ten, kdo bez nejmenší naděje na úspěch vrhá se v nebezpečí a muka, aby si dobyl unášející vědomí domnělého mučednictví. Lidstvo, místo aby získalo takovými blouznivci, jimi jen utrpí, a nezdařený pokus zlomiti jistá pouta mívá za následek, že ještě pevnější a krutější bývají kována. Chraňme se, přátelé, atd.«

Není v tom přece jenom »manifest«? [Schindler. Viz výše str. 249, pozn. 16]. Anebo snad naopak: »eine unverkennbare Scheu vor jeglicher Art von Koalitionsbestrebungen«, jakou v Bolzanovi objevil

Další
námitky
Horáčkovy.

XXX, 14 [»jak toho — zdá se — vyžaduje tato Horáčkova »hlavní námitka«...].

Vskutku! — Co jiného plyne z této »hlavní námitky«: »Jak nahraditi... zájem soukromý? Stačí-li tu... u každého jen vědomí povinnosti, solidárnost zájmů« atd. nežli to, že po ztrátě soukromého zájmu, který ovšem (podle Horáčkova nazírání) nutně nastane, budou-li provedeny Bolzanovy »hospodářské« opravy, nelze počítati s žádnou jinou pohnutkou »hospodářského jednání« než s vědomím povinnosti atd., jak to právě vyčítává tato Horáčkova hlavní námitka⁷²⁾?

XXX, 15 [»...že toho není třeba ani tam, kde vskutku — po způsobu našich dnešních »zřízení« — vyňal jistá hospodářská »jednání« z rukou »zájmů (ryze) soukromých«].

Pravíme: »jistá hospodářská »jednání«...«, ježto nejen Albín Bráf (ve větě citované na str. 277 v pozn. 88), nýbrž i sám Horáček ve větě: »Připouští se v něm« [t. j. v Nejlepším státě] »až do jisté míry soukromý majetek, vlastnictví ke statkům zužitným, soukromoprávní smlouvy, ... soukromohospodářská organizace výroby«⁷³⁾, potvrzuje (sice s jistými rozpaky a s pozdějšími výhradami) tento podstatný rozdíl mezi »kolektivismem« Bolzanovým a kolektivismem vůbec. Viz ostatně i poznámky o komunismu a kolektivismu Bolzanové v dalších částech těchto dodatků a poznámek⁷⁴⁾.

A Kowalewski? [Tamtéž str. 251—252 v pozn. 27]. Že čtenář srovná tyto Bolzanovy myšlenky na př. s myšlenkami Masarykovými [T. G. Masaryk, Politické myšlenky. Vybral V. K. Škrach, Praha, 1922, odst. VIII. O revoluci a bolševictví, str. 163 a na.], lze očekávati. Viz ostatně i poznámky ke kap. IV. a VI. [v III. části těchto dodatků a poznámek]!

⁷²⁾ Že tato »hlavní námitka« není hlavní jenom Horáčkovi, nýbrž i všem jiným novějším i starším »apoštolům« tak řeč. »zájmů soukromých«, netřeba dodávati. Lze jí totiž použiti v každé libovolné variantě. Vždyť co bylo obav na př. v době před zrušením roboty, zda postačí pak »u každého (bývalého robotníka)« jeho »zájem soukromý«, lze-li nahraditi dřívější »vědomí povinnosti«, »strach před trestem« atd.? Hlavní síla této námitky tkví ovšem jednak v »kulatosti« jejích slov [výše pozn. 46, 62, 68], zejména však v tom, že čtenář velmi snadno přehlédne, že se v ní operuje jako s jistým předpokladem s premisou, jež sama potřebuje nejvíc důkazu. Proto bylo také věnováno této námitce tolik místa v předmluvě.

⁷³⁾ Horáček, I. c. 425.

⁷⁴⁾ Str. 284, 300, 308, 316, 321—322.

XXXII, 20 [»a tedy myšlenka, která svou *naivností* přímo uráží«] a

Jejích
metoda.

XXXIII, 21 [»... *libovolné* střídání *nejrůznějších* zaměstnání«].

Že se hlavně na tyto »námitky« naráží v textu předmluvy (na místě, kde se praví: »... připisuje Bolzanovi... absurdnosti, *naivnosti* — *nesmysly*, jakých snad *není ani schopen* člověk *dospělý*«⁷⁵), se samo sebou rozumí. Že v nich jde o *změny, komolení* Bolzanových myšlenek a tím o *metodické* nešvary, jež bylo třeba vytknouti, jest jistě zcela *patrné*. Viz další poznámku!

XXXIV, 3 [»Nám šlo o *metodu*, a že ta *není* správná v tomto Horáčkově důkaze, to snad *plně dokazují* uvedené příklady«].

Další budou uvedeny v *III. části* těchto *dobře* poznámek.

7. K 5. odstavci předmluvy (str. XXXIV—XLI).

7. K 5. odst.
předmluvy.

XXXIV, 13 [»Přicházíme k oné *nestvůrnosti* Bolzanova zřízení, které se tak *leká zpráva Schindlerova* a proti níž jest také namířena *první ... Horáčkova námitka*«].

Str.
XXXIV—XLI.

Nestvůrnosti [»das oligarchische *Ungetüm* in einem republikanischen Staate«] nazývá Bolzanovy *radý starších* F. St. *Schindler*, l. c. str. 697⁷⁶).

XXXV, 5 [»Neboť to, co nazývá náš překlad: *radý starších, radý zkušených a osvědčených* občanů...«].

Srv. překlad kapitoly *II.* [str. 33—36] a k němu *dobře* poznámky [v *III. části* těchto *dobře* poznámek].

XXXV, 13 [»... *kromě zvláštních, zcela výjimečných* *případů, naznačených* v § 46 *naší »dnešní«* *ústavy*...«].

Srv. »*Ústava republiky Československé*« (vydáno péčí ministerstva školství a národní osvěty, Praha, 1920), str. 17:

§ 46. *Hlasování lidu.*

1. Zamítlo-li Národní shromáždění vládní návrh zákona, může se vláda usnésti, aby *hlasováním* lidu bylo rozhodnuto, má-li se *zamítnutý* vládní návrh státi zákonem. Usnesení vlády musí býti *jednomyslné*.

⁷⁵) *Předmluva překladatelova* str. *XIII a XIV.*

⁷⁶) »... *der Rat der Geprüften, dieses oligarchische Ungetüm in einem demokratischen Staate*...«! — *praví tam s úžasem. Že tím jde ve stopách Horáčkových, plyne z celé souvislosti textu této jeho kritiky.*

2. Hlasovací právo má každý, kdo jest oprávněn voliti do poslanecké sněmovny.

3. Podrobnosti upravuje zákon.

4. Hlasování lidu není přípustné o vládních návrzích zákonů, jimiž má býti měněna nebo doplněna ústavní listina a její součást.

Bolzanovy
řady star-
ších
a
náš parla-
ment.

Že tu jde o zcela *zvláštní*, zcela *výjimečné případy*, v nichž by mohl občan uplatniti nejenom své právo *voličské*, nýbrž i opravdové přímé právo *hlasovací*, svědčí okolnost, že »zákon«, který »*upravuje podrobnosti*«, nebyl do dne, kdy byly psány tyto poznámky, ani předložen, tím méně *projednáván*. Že v Bolzanově státě jest tomu právě naopak, t. j., že *přímé hlasování lidu* jest tam *pravidlem, representativní výjimkou*, a že zvláště ke změnám a doplnění *ústavy* jest nejen »*přípustné*«, nýbrž *předepsané* ústavou hlasování lidu, pozná čtenář z *II. a z III. kapitoly*⁷⁷⁾.

XXXV, 20 [... která při všech heslech o rovném a přímém hlasovacím právu si *nedobyla* toho práva při volbách].

Že třeba činit rozdíl mezi přímým právem *hlasovacím* (»*Stimmrecht*«) a přímým právem *voličským* (»*Wahlrecht*«), vykládají další slova předmluvy (str. XXXVI). Rozdíl tento činí ostatně *i naše ústava*⁷⁸⁾.

Že si třeba *dobývatí* řečeného práva při volbách, není rovněž třeba *vykládati*. Čti ostatně i další poznámky!

XXXVI, 22 [»nýbrž kdy i přímo *přiznávají* ti, kdož dobyli si řečeného práva při volbách, že *nejsou kompetentní k hlasování* — aspoň v této věci, aspoň v tomto zvláštním případě].

Že se tu naráží na určité případy, ve kterých zástupce lidu (*poslanec* anebo *senátor*) prohlásil v parlamentě veřejně, že »není vlastně kompetentní k hlasování v této věci, a hlasuje-li, že tak činí z jiných důvodů než *z ryze věcných*, nežli z osobního svého *přesvědčení*«, netřeba snad uváděti. Viz naproti tomu Bolzanovu ústavu⁷⁹⁾!

⁷⁷⁾ Srv. zvláště kap. III. str. 44 [místo, na které upozorňuje tamtéž pod čarou poznámka 7^b)].

⁷⁸⁾ V citovaném právě § 46, který obmezuje přímé právo *hlasovací* na řečené *výjimečné případy*. Jinak mluví jen o právu voliti, navíc ovšem v § 8: »Sněmovna poslanecká má 300 členů, kteří se volí podle všeobecného, rovného, přímého, tajného práva *hlasovacího*...«. Mluví tedy o všeobecném, rovném, přímém, tajném *hlasovacím právu* v o l i č s k é m.

⁷⁹⁾ Kap. II. [O zákonodárství] str. 27, ustanovení a).

XXXVII, 5 [»Žádá toho rozsah moderního státu, jak tvrdí aspoň ti, kdož hlavně z toho důvodu vylučují možnost jiné formy demokratického zřízení?«].

»Hlavně z toho důvodu...«, neboť — zdá se — jsou i političtí myslitelé, kteří z jiných příčin hlásají, že nejen není, nýbrž také nemůže být »krise parlamentarismu«, t. j., že nejen není zatím, nýbrž není vůbec lepší formy demokratického zřízení...

Že Bolzano jest zcela opačného hlediska a proč jest toho opačného hlediska (a to nejen, jde-li o stát menší, nýbrž také o stát oněch rozměrů, o jakých mluví I. kapitola díla), jest vyloženo podrobněji v *dotatečných poznámkách* ke čtyřem prvním *politickým* kapitolám díla. Tam jest také naznačeno provedení těchto myšlenek⁸⁰).

Bolzano
o
»krisi
parlamentarismu«.

XXXVIII, 8 [»... neboť v tom jest další neúplnost zprávy Horáčkovy, další její nepřesnost: že zamlčuje tuto Bolzanovu otázku, že jí vůbec nenachází v díle, že nevidí, že tato otázka jest osou Bolzanových politických myšlenek!«].

Skutečně! — Otázka voleb, nespolehlivosti jejich výsledků, a to i v těch případech, kde jak volič, tak i ten, kdo může býti volen, prokázal již jinak způsobilost k volbě, resp. k funkci, pro kterou jest voliti⁸¹), nesnadnost a odpovědnost voličova úkolu, atd. — toť otázky, jichž se dotýká hned Úvod Bolzanův⁸²), a ke kterým se dílo později znova opětovně navrácí⁸³).

XL, 11 [»... v čem se shoduje a v čem se liší tento sovětismus Bolzanův od skutečného sovětismu dnešního, v čem se rozchází a v čem se sbíhá bolzanismus s leninismem nebo s marxismem...«].

Že vnitřní, *politické* zařízení státu Bolzanova má v jistých základních svých myšlenkách i v jejich provedení mnohé podobnosti s vnitřním, *politickým* zařízením států sovětských, ba že lze snad dokonce i nazývatí Bolzanovu formu státní *první historickou formou sovětismu*,

plyne snad již z toho, co uvádí [naše] *předmluva* a bude určitěji dovozeno v *dalších částech těchto poznámek*⁸⁴).

⁸⁰) Že Bolzanovi bylo známé toto »representativní« [parlamentní] zřízení, bude rovněž dokázáno ve zminěné III. části těchto *dotatečných poznámek* [str. 292].

⁸¹) Srv. na př. volby děkanů a rektorů na vysokých školách!

⁸²) Str. 19—20 [Heslo: »Nespoléhejme na šťastný výběr osob!« — str. 20].

⁸³) Kap. III. [str. 48—49: Nesnadná situace voličova. Obtížnost a odpovědnost jeho úkolu!], kap. XII. [str. 142—144: Dodatky ke stanovením kapitoly III.], kap. XXVI. [str. 225: Úřady a funkce veřejné].

⁸⁴) Část III.: *Poznámky k překladu*.

»Sovětišmus«
Bolzanův.

Že jsou ovšem také *rozdíly*, a to velmi *důležité* *rozdíly*, třeba ovšem při tom *stejně zdůrazniti*. Platí tu krátce obecně, co zdůrazňuje Bolzano, když kárá »*nemrav naši doby*«, »*nepromyslíti nic určitěji*«, přihlížeti jenom k *podobnostem* věcí, nikoli však také k jejich *rozdílům*⁸⁵⁾, a co praví — *jistě také o sobě!* — slovy filosofa *Senecy* ve IV. svazku svého »*Vědosloví*«:

Non me cuiquam mancipavi, nullius nomen fero.
Multum magnorum virorum iudicio, aliquid et
meo vindico⁸⁶⁾.

Zde třeba ještě jenom zmínky o *komunismu B-ově*, který mu jedni dokazují [*Horáček!*] a před kterým jej druzí *hájí*, a hájí — *lku* podivu — tím, že sice mu *přisuzují* tento komunismus v *zásadě*, »*dokazujíce*« však zároveň, že jest to »*jenom*« *komunismus křesťanský*⁸⁷⁾, neboli — jak praví *Winter* ve své knize určitéji, že jest to *komunismus prvních křesťanů*⁸⁸⁾.

Jeho
»komu-
nismus«.

Komunismus *prvních křesťanů* a B-ovo učení o státě!

To učení o státě, které neuznává za stát společnost, která nemá *moci donucovací* a *obranné*, to učení, které nabádá a vede občana, by se seznamoval s tím, co podle ústavy jest jeho *právem*, a jak *má* a *může* toho práva v každém směru *hájit* — lze tento *aktivismus*, tento *naturalismus* a *rationalismus* Bolzanův srovnávati s *pasivismem*, »*supranaturalismem*« a »*supraracionalismem*« *prvních křesťanů*⁸⁹⁾?

K věci se ostatně ještě vrátíme⁹⁰⁾.

85) Výše str. 278 pod čarou pozn. 68.

86) *Wissenschaftslehre*, IV. str. 587: [»*Nedal jsem se v područí nikomu, nikoho jménem nemohu býti označován. Mnoho dám na mínění uznávaných veličin, leccos však i vlastnímu svému myšlení vyhrazuji!*« — *Poněkud volnější překlad.*] Že lze opakovat tento výrok B—ův i vzhledem k tomu, co o něm uvádí *Masarykův Slovník Naučný*, jenž praví, že byl ve filosofii *eklektik*, lze snadno dokázati. [Srv. *Masarykův Slov. Naučný*, heslo »*Bolzano*«, naproti tomu však zejména ve *Wissenschaftslehre* četné §§ s nadpisy: »*Prüfung anderer Erklärungen*«, »*Andere Darstellungsarten*«, atd., atd., z nichž lze snadno tento důkaz provést].

87) *Wisshaupt*, str. 46 a po něm i *Kowalewski*, l. c. str. XXVI. a n.

88) *Winter*, l. c. str. 238: »*Im »Besten Staate« herrscht deswegen eine Art Kommunismus, der aber mit dem auf atheistischem Materialismus aufbauenden Marxismus gar nichts zu tun hat. Der Geist der christlichen Urkirche in Jerusalem ist die Voraussetzung für Kommunismus Bolzanos.*«

89) *Dršina*, *Myšlenkový vývoj evropského lidstva, Praha 1902!* [Výklad pojmů: *supranaturalismus, supraracionalismus atd.*]. Srv. však n. př. i *Macek*, l. c. str. 39—57.

90) V III. části těchto *Dodatků a poznámek* [str. 310, 321 nn.].

XLI, 18: Poznámka závěrečná. [K doslovu předmluvy.] Poznámka závěrečná.

Že ve všech těchto poznámkách a dodatcích nešlo o nic jiného než o to, o čem mluví úvodní část naší předmluvy⁹¹⁾, třeba znova zdůrazniti — tím spíše, čím více nepříjemnosti a mrzutosti osobních způsobila svému pisateli tato předmluva⁹²⁾.

Ostatně pokud se týká polemiky s Horáčkem, třeba vzpomenouti jeho rozpravy: »Počátky českého hnutí dělnického« ve II. vydání, Praha 1933⁹³⁾, v níž jest str. 81—84 věnována Bolzanovi. V ní se již připouští, že dílo Bolzanovo bylo psáno o 10 let dříve, nežli předtím tvrdil Horáček, t. j. to, co — mezi jiným — dokazuje naše předmluva.

Toť první úspěch pisatele této předmluvy⁹⁴⁾.

Také jinak ovšem psána tato nová zpráva Horáčkova velmi příznivě pro Bolzana a jeho význam u nás, a pokud se zvláště »Nejlepšího státu« týká, jest v ní (zdá se aspoň), jistý obrat směrem k Bráfovi⁹⁵⁾.

Jiná zpráva
Horáčkova.

⁹¹⁾ Str. VII.—IX.

⁹²⁾ Doslov! [Ve IV. části těchto dodatečných poznámek].

⁹³⁾ V Rozpravách České akademie věd a umění.

⁹⁴⁾ Získaný ovšem ne přímo, nýbrž nepřímo — prostřednictvím Kowalewskih o. Píšeť A. Kowalevski, l. c. str. XXIV.: »Im Dezember vorigen Jahres [t. j. 1930] konnte mir der um die Bolzanoforschung so hochverdiente Prof. Dr. M. Jašek, eine sehr überraschende Mitteilung machen. Darnach hat seine Durchmusterung des Bolzanoschen Briefwechsels ergeben, »das das Büchlein Vom besten Staate in der ersten Hälfte des Mai 1831, und zwar in der neuen Bearbeitung, wie Bolzano ausdrücklich bemerkt »zum Abschluss gebracht, am 18. Mai 1831 fix und fertig nach Prag geschickt wurde...«, kteréžto místo četl asi Horáček a opravil pak podle něho původní své tvrzení.

⁹⁵⁾ V »hlavním obraze« [str. 82—84] uvádí tam Horáček vskutku jen sympatické Bolzanovy myšlenky, které získávají čtenáře.